

Ευρωπαϊκό δίκαιο και το Πολιτικό: η απόφαση Weiss του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Γερμανίας

- «Το Δικαστήριο της Καρλσρούης υπορρήτως διατυπώνει ή μάλλον κατ'αποτέλεσμα εξασκεί στην Weiss, μια διττή κυριαρχική αξίωση: α) την αξίωση μιας δεσμευτικής πολιτειακής αποτίμησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και β) την εξουσία της επίσης δεσμευτικής αποτύπωσης της πολιτικής αυτοσυνειδησίας του ενωσιακού πολίτη».

- «Ο κριτικός ψόγος που διατυπώνει το Δικαστήριο έναντι του ΔΕΕ εμπεριέχει, αν ιδωθεί με προσοχή, ένα σημαντικό λογικό άλμα και αποδίδει, κυρίως, μια μείζονα ερμηνευτική αλαζονεία: Η αδυναμία «κατανόησης» ενός συλλογισμού από κάποιο αξιολογούν υποκειμένο δεν καθιστά την πράξη ή απόφαση, που τον εμπεριέχει ή προϋποθέτει, «ultra vires», δεν τον εκβάλλει δηλαδή eo ipso από τη σφαίρα των «νομίμων εξουσιών» του έτερου υποκειμένου που τον έχει εκφέρει. Αν τούτο γινόταν δεκτό, η υποκειμενική πρόσληψη του όποιου δικαιοδοτικού οργάνου θα συνεπήγετο «αντικειμενικές» νομικές συνέπειες για την απόφαση ενός άλλου, εν προκειμένω μάλιστα όχι ενός κατώτερου και υποκειμένου στη δικαιοδοτική «εποπτεία» του ΟΣΔΓ γερμανικού Fachgericht, αλλά του ανωτάτου δικαιοδοτικού οργάνου της ΕΕ».

του Αντώνη Μεταξά*

Επικ. Καθηγήτῃ, Πανεπιστήμιο Αθηνών,
Επισκ. Καθηγήτῃ, Πανεπιστήμιο Βερολίνου

Η πολλάκις επικαλούμενη «κρίση» της ευρωπαϊκής ενοποιητικής διαδικασίας και η ένθεσή της στον βιοπολιτικά πυκνό ιστορικό χρόνο ωθεί πλέον τον επιστημονικό λόγο στο πεδίο του ευρωπαϊκού δικαίου στην ανάγκη συλλογιστικών αναδιατάξεων αλλά και σαφών τοποθετήσεων στη δημόσια σφαίρα. Το ευρωπαϊκό δίκαιο, αλλά και ευρύτερα ο επιστημονικός συλλογισμός για την Ευρώπη οφείλουν να υπερβούν την εσωτερικευτική αυτοαναφορικότητά τους και να δοκιμάζουν την προσθετικότητα των θεωρητικών τους διεργασιών σε σχέση και με τη λειτουργική και κανονιστική τους σύζευξη με το Πολιτικό.

Τούτο κατέστησε εκ νέου προδήλως σαφές και επίκαιρο η ήδη «ιστορική», κατά πολλούς, υπό το πρίσμα της διάστασης των δυνατικών της ευρύτατων συνεπειών αλλά και της αποτίμησης των κινήτρων που οδήγησαν στο περιεχόμενο αλλά και στο χρο-

νισμό της, απόφαση του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Γερμανίας (Bundesverfassungsgericht (Bundesverfassungs-gericht), εφεξής ΟΣΔΓ) της 5ης Μαΐου 2020¹ για το πρόγραμμα της ποσοτικής χαλάρωσης της ΕΚΤ (συνοπτικά εφεξής καλούμενη «υπόθεση Weiss»). Σε αυτά τα συμφραζόμενα αναζωπυρώθηκαν οι διερωτήσεις σε σχέση με τα εγγενή λειτουργικά όρια των πλουραλιστικών θεωριών ως αναλυτικών σχημάτων ικανών να επεξηγήσουν τις κρίσεις του ευρωπαϊκού συνταγματισμού, αλλά και να βοηθήσουν στην υπέρβασή τους², όπως επίσης και

(1) BVerfG, Απόφαση της 5ης Μαΐου 2020, 2 BvR 859/15, σσ. 1 - 237, <http://www.bverfg.de/e/rs20200505_2bvr085915.html>, προσβάσιμη και σε αγγλική μετάφραση: <https://www.bundesverfassungsgericht.de/Shared-Docs/Entscheidungen/EN/2020/05/rs20200505_2bvr085915en.html> (πρόσβαση 11.5.2020).

(2) Αυτό το σημαντικότατο ζήτημα δεν μπορεί να αναλυθεί εδώ με την απαραίτητη επάρκεια. Να επισημάνω απλώς ότι το όποιο λειτουργικό και κανονιστικό έλλειμμα, στο μέτρο που αυτό δύναται να γίνει δεκτό, δεν ακυρώνει την επιδοκιμασία της δεοντικής στόχευσης των πλουραλιστικών θεωριών. Σε κάθε περίπτωση, εν γένει, η διατύπωση θεωρητικών προσεγγίσεων που συνοδεύουν την απαραίτητη αλλαγή συλλογιστικού, νομικοδογματικού και πολιτειολογικού παραδείγματος (βλ.

(*) Το παρόν κείμενο αποτυπώνει σκέψεις και αναλύσεις που εμπεριέχονται στην προσεχώς εκδοθησόμενη μονογραφία του συγγραφέα «Η Ποιοτική Ιδιαιτερότητα της Ενωσιακής Έννομης Τάξης - Αλληλένθεση, Κρίση, Εξαίρεση», εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2020, και δημοσιεύονται εδώ.

οι τοποθετήσεις σε σχέση με την αρχή της υπεροχής (άλλως προτεραιότητας εφαρμογής) του ενωσιακού δικαίου. Όλα αυτά τίθενται εκ των πραγμάτων σ' ένα νέο πλαίσιο επαναξιολόγησης.

I. Ιστορικό και Θεωρητικές προ-τοποθετήσεις

1. Το Κριτήριο «Ultra Vires» στην προ Weiss Νομολογία

Στην εν λόγω απόφαση, το ΟΣΔΓ απεφάνθη ότι το ΔΕΕ δια της δικαιοδοτικής του κρίσης στο πλαίσιο της ίδιας υπόθεσης στην απόφαση PSPP/Weiss (C-493/17)³, η οποία εκδόθηκε επί σχετικής προδικαστικής παραπομπής του ιδίου του ΟΣΔΓ, ενήργησε καθ' υπέρβαση των νομίμων εξουσιών του (*ultra vires*). Ως εκ τούτου, η απόφαση του ΔΕΕ, ούσα ανίσχυρη (*sic*), δεν δύναται να αναπτύξει οιαδήποτε δεσμευτική νομική ισχύ στη γερμανική έννομη τάξη. Επί της ουσίας, ουσιώδες τμήμα της επιχειρηματολογίας του ΟΣΔΓ είχε ήδη διατυπωθεί αμέσως ή εμμέσως στην πρώτη (προδικαστική) απόφασή του της 18.7.2017, στο πλαίσιο της οποίας διετυπώθησαν τα προδικαστικά ερωτήματα⁴. Επίσης, ως θα αναλυθεί και στη συνέχεια, ο έλεγχος του κριτηρίου *ultra vires* δεν τυγχάνει εδώ το πρώτον επίκλησης από το ΟΣΔΓ. Το εν λόγω κριτήριο, ή ακριβέστερα, επιχειρηματολογικό σχήμα και μοτίβο πολιτικοφιλοσοφικής και νομικής θεώρησης, εισήχθη με την απόφαση του Δικαστηρίου της Καρλσρούης για τη Συνθήκη του Μάαστριχτ⁵, έτυχε δε επίσης σαφούς επίκλησης και στο πλαίσιο της απόφασης του ιδίου Δικαστηρίου για τη Συνθήκη της Λισαβώνας⁶, τελευταία δε το 2010, με

σχετικά Kuhn T. S. (1997), *Die Struktur wissenschaftlicher Revolutionen*, 2η Έκδοση, Frankfurt a. M.: Suhrkamp Verlag, Schurz G./Weingärtner P. (1998), *Koexistenz rivalisierender Paradigmen – Eine post-kuhnsche Bestandsaufnahme zur Struktur gegenwärtiger Wissenschaft*, Opladen: Westdeutscher Verlag) στην πορεία προς μια μετα-εθνική θεώρηση είναι πολλαπλώς υποβοηθητική, καθότι κινητοποιεί απαραίτητους μηχανισμούς σκέψης, μάθησης και προσαρμοστικής εξοικείωσης. Επ' αυτής της συνολικότερης προβληματικής βλ. αναλυτικά Α. Μεταξά, *Η Ποιοτική Ιδιαιτερότητα της Ενωσιακής Έννομης Τάξης - Αλληλένθεση, Κρίση, Εξάριση*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2020 (υπό έκδοση).

(3) ΔΕΕ [2018], Case C-493/17 (EU:C:2018:1000), Proceedings brought by Heinrich Weiss and Others, Απόφαση της μειζονος συνθέσεως της 11ης Δεκεμβρίου 2018.

(4) BVerfG, Απόφαση του Β' Τμήματος (2. Senat), 18.07.2017 - 2 BvR 859/15 -, 1 - 137.

(5) BVerfGE [1993] 89, 155, Maastricht, Απόφαση 12 Οκτωβρίου 1993, (188, 195, 210).

(6) BVerfGE [2009] 123, 267, Lissabon, Απόφαση 30 Ιουνίου 2009, 398. Βλ. σχετικά την όλος ενδιαφέρουσα ανάλυση του Mayer F. C. (2011), *Rashomon in Karlsruhe: A reflection on democracy and identity in the European Union: The German Constitutional Court's Lisbon decision and the*

ουσιωδώς αντεστραμμένες εντούτοις, σε σχέση με την απόφαση Weiss, νομικές και υφολογικές ιεραρχήσεις, στην απόφαση Honeywell⁷. Εν γένει, συνιστούσε μέχρι την απόφαση Weiss μια υπέρπουσα προειδοποίηση ή απειλή, η οποία, όμως, μέχρι τούδε δεν ενεργοποιείτο από το Δικαστήριο της Καρλσρούης. Εν προκειμένω, το ΟΣΔΓ για πρώτη φορά κρίνει την προηγηθείσα δικαιοδοτική κρίση του Δικαστηρίου της ΕΕ, το οποίο, ως προελέχθη, απεφάνθη σε προγενέστερο χρόνο ότι η εν λόγω πρακτική της ΕΚΤ είναι σύμφωνη κατά το ενωσιακό δίκαιο⁸, ως ερμηνευτικά απαράδεκτη και ως εκ τούτου μη δυνάμενη να αναπτύξει δεσμευτικότητα έναντι τουλάχιστον των γερμανικών θεσμικών οργάνων⁹. Αυτό συνιστά την πλέον προκεχωρημένη κίνηση διάρρηξης της σχέσης μεταξύ των δύο αυτών Δικαστηρίων προβεβλημένου θεσμικού κύρους¹⁰.

changing landscape of European constitutionalism, σε: *International Journal of Constitutional Law* (Volume 9, Issue 3-4, Oxford University Press), σ. 757 - 785.

(7) BVerfGE [2010], 126, 286, Honeywell, Απόφαση 6ης Ιουλίου 2009. Στην εν λόγω απόφαση, το ΟΣΔΓ υιοθετεί την άποψη ότι ο έλεγχος *ultra vires* οφείλει να επιφυλάσσεται μόνο για την αξιολόγηση δομικών παρεκκλίσεων σε καταστατικά συνταγματικά ζητήματα με την έννοια των «constitutional essentials». Πρβλ. σχετικά αντί άλλων Eleftheriadis P. (2020), *Germany's Failing Court*, *Verfassungsblog*, (πρόσβαση 1 Ιουνίου 2020), <<https://verfassungsblog.de/germanys-failing-court/>>, Stein T. (2011), *Always Steering a Straight Course? The German Federal Constitutional Court and European Integration*, 6 Μαΐου 2011, *ERA Forum*, Vol. 12, σ. 219 - 228, (πρόσβαση 2 Ιουνίου 2020), <<https://doi.org/10.1007/s12027-011-0200-55>>, Heusel W. (2014), *Preserving National Identity: The Bundesverfassungsgericht between National Constitutional Constraints and an Ever Closer European Union*, σε: *Of Courts and Constitutions, Liber Amicorum in Honour of Nial Fennelly*, Hart Publishing, Hanf D. (2010), *Vers une précision de la Europarechtsfreundlichkeit de la Loi fondamentale – L'apport de l'arrêt «rétention des données» et de la décision «Honeywell» du BVerfG*, σε: *Cahiers de droit européen* (Bruylant, Brussels), σ. 514 επ.

(8) Πρβλ. Van Der Sluis M. (2019), *Similar, Therefore Different: Judicial Review of Another Unconventional Monetary Policy in Weiss (C-493/17)*, σε: *Legal Issues of Economic Integration* (Volume 46, Issue 3, Wolters Kluwer Law International), σ. 263 -284.

(9) Μάλλον προφητική και εύστοχη η τοποθέτηση της Ιταλίας στο πλαίσιο της διαδικασίας ενώπιον του ΔΕΕ στο πλαίσιο της προδικαστικής παραπομπής, στην οποία είχε προβεί το BVerfG: «Η Ιταλική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι η παρούσα αίτηση προδικαστικής απόφασης πρέπει, στο σύνολό της, να κριθεί απαράδεκτη από το Δικαστήριο [...] Ειδικότερα, [...] θεωρεί κατ' αρχάς ότι το αιτούν δικαστήριο ζητεί, στην πραγματικότητα, γνωμοδότηση από το Δικαστήριο, αφού δεν αναγνωρίζει δεσμευτική ισχύ στην απάντηση η οποία θα δοθεί στην αίτηση προδικαστικής απόφασης και εκτιμά, αντιθέτως, ότι το ίδιο φέρει την τελική ευθύνη να αποφανθεί [...], βάσει των προϋποθέσεων και των ορίων που θέτει ο γερμανικός Θεμελιώδης Νόμος» (ΔΕΕ [2018], Case C-493/17 (EU:C:2018:1000), Proceedings brought by Heinrich Weiss and Others, Απόφαση της 11ης Δεκεμβρίου 2018.)

(10) Βλ. Hirsch G. (1996), *Europäischer Gerichtshof und Bundesverfassungsgericht - Kooperation oder Konfrontation?*, σε: *Neue Juristische*

Είναι ακριβές ότι προϋπήρχαν δύο περιπτώσεις έτερων εθνικών δικαστηρίων που είχαν κρίνει αποφάσεις του ΔΕΕ ως εκδοθείσες *ultra vires* και στερούμενες ισχύος στο εσωτερικό των αντιστοίχων εννόμων τάξεων. Η πρώτη ήταν η απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου της Δανίας στην υπόθεση *Dansk Industri*¹¹ και η δεύτερη του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Τσεχίας στην υπόθεση *Landtová*¹². Οι εν λόγω αποφάσεις, η ύπαρξη των οποίων για ευνοήτους λόγους σημειολογικής υποτίμησης της διαρρηκτικής επενέργειας της απόφασης *Weiss* υπερτονίζεται, μη πειστικά πάντως, από τους υποστηρικτές της¹³, αφορούσαν πολύ ειδικές περιπτώσεις διατάξεων του παραγώγου ενωσιακού δικαίου και προήρχοντο από δικαστήρια κρατών μελών εκτός Ευρωζώνης. Τούτο σε αντίθεση με την προκείμενη περίπτωση όπου το Συνταγματικό Δικαστήριο του μεγαλύτερου και πολιτικοοικονομικά ισχυρότερου κράτους μέλους στοχεύει, εν μέσω πανδημίας και ζυμώσεων για την υπέρβαση των καταστροφικών της συνεπειών σε όλη την Ένωση, στην κομβική αρμοδιότητα ρύθμισης της νομισματικής πολιτικής εκ μέρους της ΕΚΤ και πλειάδα διατάξεων του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου¹⁴.

Wochenschrift (Frankfurt: C. H. Beck), σ. 2457 - 2466 και *Schilling T.* (1996), *The Autonomy of the Community Legal Order: An Analysis of Possible Foundations*, σε: *Harvard International Law Journal* (Volume 37/1996), σ. 389 - 409 (403 επ.).

(11) Βλ. Case no.15/2014 *Dansk Industri* (DI), *Ajos A/S vs. The estate left by A* και την ενδιαφέρουσα σχετική ανάλυση των *Madsen M.R./Olsen H.P./Šadl U.* (2017), *Competing Supremacies and Clashing Institutional Rationalities: The Danish Supreme Court's Decision in the Ajos Case and the National Limits of Judicial Cooperation*, σε: *iCourts Working Paper Series* (Vol. 85, Issue 4, University of Copenhagen, Faculty of Law). Πρβλ. σχετικά επίσης *Holdgaard R./Elkan D./Krohn Schaldemose G.* (2018), *From cooperation to collision: The ECJ's Ajos ruling and the Danish Supreme Court's refusal to comply*, σε: *Common Market Law Review* (Volume 55/2018, Wolters Kluwer Law and Business, Netherlands), σ. 17 - 54 και *Sarmiento D.* (2017), *An Instruction Manual to Stop a Judicial Rebellion (before it is too late, of course)*, 2 Φεβρουαρίου 2017, *Verfassungsblog*, (πρόσβαση 1 Ιουνίου 2020), <<https://verfassungsblog.de/an-instruction-manual-to-stop-a-judicial-rebellion-before-it-is-too-late-of-course/>>.

(12) Απόφαση Συνταγματικού Δικαστηρίου της Τσεχίας της 31.1.2012, Pl. ÚS 5/12, *Slovak Pensions XVII* (αγγλική μετάφραση <<http://www.usoud.cz/view/6342>>). Βλ. *Komárek J.* (2012), *Czech Constitutional Court Playing with Matches: The Czech Constitutional Court Declares a Judgment of the Court of Justice of the EU Ultra Vires: Judgment of 31 January 2012*, Pl. ÚS 5/12, *Slovak Pensions XVII*, σε: *European Constitutional Law Review* (Volume 8, Issue 2, Cambridge University Press), σ. 323 - 337.

(13) Βλ. ενδεικτικά *Kahl W.* (2020), *Ein Befreiungsschlag*, 19 Μαΐου 2020, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (FAZ), (πρόσβαση 22 Ιουνίου 2020), <<https://www.faz.net/einspruch/ezb-urteil-ein-befreiungsschlag-16776946.html?GEPCE=s1&premium=0x46ae12e1826c9d4215a4cebe287d71a>>.

(14) Βλ. *Fabbrini F.* (2020), *Suing the BVerfG*, *VerfBlog*, 13 Μαΐου 2020, *Verfassungsblog*, (πρόσβαση 1 Ιουνίου 2020), <<https://verfassungsblog.de/suing-the-bverfg/>> και *Sarmiento D.* (2017), *An Instruction Manual to Stop a Judicial Rebellion (before it is too late, of course)*, *Kahl W.* (2020), *Ein Befreiungsschlag*, *ibid.*

2. Αρχή της Δοτής Αρμοδιότητας και οι Επιδίκες Γερμανικές Συνταγματικές Διατάξεις

Όσον αφορά το ΟΣΔΓ, θα έλεγε κανείς ότι η «χρηστικότητα» του κατηγορήματος *ultra vires* εξηντλείτο μέχρι τώρα στην προληπτική «αποτρεπτική» του επενέργεια εν σχέσει με τα, παγίως κατά την πρόσληψη του ΟΣΔΓ, έχοντα εν δυνάμει «επεκτατικές» τάσεις ενωσιακά όργανα¹⁵. Σύμφωνα, μάλιστα, με έκτοτε πάγια νομολογία του Δικαστηρίου της Καρλσρούης, προκειμένου να κριθεί ότι μια πράξη ενωσιακού οργάνου παραβιάζει την αρχή της δοτής αρμοδιότητας (*begrenzte Einzelermächtigung*), σύμφωνα με την οποία η ΕΕ διαθέτει μόνο όσες αρμοδιότητες της έχουν παραχωρηθεί από τα κράτη μέλη, θα πρέπει να πληρούνται σωρευτικά οι εξής προϋποθέσεις: αρχικά, θα πρέπει να έχει αποφανθεί επί του ζητήματος το ίδιο το ΔΕΕ, η παραβίαση των «νομίμων εξουσιών/αρμοδιοτήτων» να είναι *πρόδηλη* και, τέλος, θα πρέπει να είναι ποιοτικά δι-αβαθμισμένη (*hinreichend qualifiziert*), ήτοι να οδηγεί σε μια *δομικά σημαντική* μετατόπιση αρμοδιοτήτων εις βάρος των κρατών μελών¹⁶. Με βάση αυτά τα κριτήρια, το BVerfG μπορεί, σύμφωνα με την προσέγγισή του, να εξετάσει κάθε πράξη ή απόφαση ενωσιακού οργάνου και να κρίνει, κατά πόσο, ένεκα της υπέρβασης αρμοδιότητας, αυτή προσκρούει σε συνταγματικά κατοχυρωμένες αρχές του Γερμανικού Θεμελιώδους Νόμου (*Grundgesetz*, εφεξής: ΘΝ), ως λ.χ. η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας (άρθ. 20 παρ. 1 και 2 ΘΝ), σε συνδυασμό με τη ρήτρα αιωνιότητας (*Ewigkeitsklausel*, άρθ. 79 παρ. 3 ΘΝ), καθώς και το δικαίωμα ψήφου, από το οποίο πηγάζει και το δικαίωμα δημοκρατικού, κυρίαρχου αυτοπροσδιορισμού (άρθ. 38 παρ. 1 ΘΝ), το οποίο εφαρμόζεται και σε θέματα ευρωπαϊκής ενοποίησης (άρθ. 23 ΘΝ)¹⁷.

de/suing-the-bverfg/ και *Sarmiento D.* (2017), *An Instruction Manual to Stop a Judicial Rebellion (before it is too late, of course)*, *Kahl W.* (2020), *Ein Befreiungsschlag*, *ibid.*

(15) Πρβλ. *Dyevre A.* (2016), *Domestic Judicial Defiance in the European Union: A Systemic Threat to the Authority of EU Law?*, σε: *Yearbook of European Law* (Volume 35, Issue 1, Oxford University Press), σ. 106 - 144.

(16) *Grimm D.* (2020), *EZB-Urteil und die Folgen - Jetzt war es so weit*, 18 Μαΐου 2020, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (FAZ), (πρόσβαση 7 Ιουνίου 2020), <<https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/ezb-urteil-jetzt-war-es-so-weit-16773982.html>>.

(17) Πρβλ. *Fabbrini S.* (2020), *The Ideological Blinkers of Karlsruhe*, *Belfer Center for Science and International Affairs*, Harvard Kennedy School, 12 Μαΐου 2020, (πρόσβαση 1 Ιουνίου 2020), <<https://www.belfercenter.org/publication/ideological-blinkers-karlsruhe/>>.

II. Η νομική συλλογιστική της απόφασης Weiss

1. Οι «τεχνικές» της δικαιοδοτικής οικειοποίησης

Το ΟΣΔΓ, εν προκειμένω, απεφάνθη ότι η, κατά την πρόσληψή του *ελαττωμένη*, πυκνότητα του εκ μέρους του ΔΕΕ ασκηθέντος δικαστικού ελέγχου επί των πράξεων της ΕΚΤ στο πλαίσιο του προγράμματος ποσοτικής χαλάρωσης, αλλά και η (δήθεν) μη συνάδουσα με τις προσεγγίσεις του γερμανικού (διοικητικού) δικαίου εφαρμογή εκ μέρους του Δικαστηρίου του Λουξεμβούργου της αρχής της αναλογικότητας στα επίδικα συμφραζόμενα¹⁸, επιτρέπει στην ΕΚΤ δια μέσου της νομισματικής πολιτικής να εισέρχεται και στο πεδίο της οικονομικής πολιτικής των κρατών μελών¹⁹. Η εξισορρόπηση των επιπτώσεων της οικονομικής και δημοσιονομικής πολιτικής του προγράμματος αγοράς στοιχείων του ενεργητικού του δημόσιου τομέα (Public Sector Purchase Programme (εφεξής PSPP) υπερβαίνει την αρμοδιότητα που απορρέει από το άρθρο 19 της ΣΕΕ, συνεπώς οι σχετικές πράξεις της ΕΚΤ κρίνονται ως *ultra vires* και ανίσχυρες²⁰.

Το PSPP συνιστά τον κεντρικό άξονα του προγράμματος ποσοτικής χαλάρωσης (quantitative easing) της ΕΚΤ, το οποίο υιοθετήθηκε το 2015²¹. Στο πλαίσιο του PSPP, το Ευρωσύστημα, δηλαδή η ΕΚΤ και οι εθνικές κεντρικές τράπεζες των κρατών-μελών της Ευρωζώνης, αγοράζει χρεόγραφα του δημόσιου τομέα, που έχουν εκδώσει κράτη-μέλη της Ευρωζώνης. Στόχος του PSPP είναι η δημιουργία επιπλέον ρευστότητας στην Ευρωζώνη προκειμένου να αντιμετωπιστεί ο κίνδυνος χαμηλού πληθωρισμού και να προσεγγιστεί ο στόχος της ΕΚΤ για πληθωρισμό περί το 2%. Οι εν λόγω αγορές γίνονται κυρίως από τις εθνικές κε-

ντρικές τράπεζες-μέλη του Ευρωσυστήματος, όπως η γερμανική Bundesbank. Η διαφορά ήχθη ενώπιον του *BVerfG* κατόπιν τεσσάρων συνταγματικών προσφυγών, τις οποίες άσκησαν μερικοί από τους «συνήθεις υπόπτους», μονίμους προσφεύγοντες-πολέμιους κάθε Συνθήκης πολιτικής και θεσμικής εμβάθυνσης της ΕΕ αλλά και πάσης φύσεως ενωσιακών μέτρων προς την κατεύθυνση της πολιτικής και οικονομικής ενοποίησης (P. Gauweiler, πρώην ανώτατο στέλεχος των χριστιανοκοινωνιστών της CSU, ο ιδρυτής του ακροδεξιού AfD, B. Lucke κ.λπ.). Οι προσφεύγοντες, μη δυνάμενοι να στραφούν απευθείας κατά των πράξεων της ΕΚΤ, οι οποίες ως πράξεις ενωσιακού θεσμικού οργάνου δεν μπορούν να προσβληθούν ευθέως ενώπιον εθνικού δικαστηρίου, παρά μόνον ενώπιον του ΔΕΕ υπό τις αυστηρές προϋποθέσεις του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, προσέφυγαν κατά πράξεων και παραλείψεων γερμανικών οργάνων σχετιζομένων με το πρόγραμμα PSPP, οι οποίες κατά την άποψή τους αντιβαίνουν σε διατάξεις του *Θεμελιώδη Νόμου*, ειδικότερα δε, στο περιεχόμενο της «υποκειμενικοποιημένης» δημοκρατικής αρχής (Demokratieprinzip) με την έννοια ενός «δημοκρατικού δικαιώματος», όπως αυτό κατοχυρώνεται στα άρθρα 38(1) εδ. 1 σε συνδυασμό με τα άρθρα 20(1) και 2 και 79(3) ΘΝ. Ένας εκ των κυρίων προβληθέντων ισχυρισμών είναι, ως προελέχθη, ότι με το PSPP η ΕΚΤ εισέρχεται στο πεδίο της οικονομικής πολιτικής, παραβιάζοντας έτσι τα άρθρα 119, 127(1) και (2) ΣΛΕΕ, καθώς και τα άρθρα 17 έως 24 του Πρωτοκόλλου περί του ΕΣΚΤ και της ΕΚΤ²². Το ΟΣΔΓ, προκειμένου να θεμελιώσει το παρα-

(18) Βλ. *Eleftheriadis P.* (2020), *Germany's Failing Court*, 18 Μαΐου 2020, *Verfassungsblog*, (πρόσβαση 1 Ιουνίου 2020), <<https://verfassungsblog.de/germanys-failing-court/>>.

(19) Τούτο είναι βέβαια μάλλον εγγενώς αναμενόμενο καθότι οι σχετικές οριοθετήσεις είναι προδήλως δυσχερείς. Βλ. επ' αυτού τις σχετικές αναπτύξεις στο πλαίσιο του παρόντος κάτωθι, αλλά και *Davies G.* (2020), *The German Constitutional Court Decides Price Stability May Not Be Worth Its Price*, 21 Μαΐου 2020, *European Law Blog*, (πρόσβαση 1 Ιουνίου 2020), <<https://europeanlawblog.eu/2020/05/21/the-german-federal-supreme-court-decides-price-stability-may-not-be-worth-its-price/>>.

(20) *BVerfG* [2020], Απόφαση της 5ης Μαΐου 2020 - 2 BvR 859/15, σκ. 163.

(21) Απόφαση (ΕΕ) 2015/774 της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας σχετικά με πρόγραμμα αγοράς στοιχείων του ενεργητικού του δημόσιου τομέα στις δευτερογενείς αγορές (ΕΚΤ/2015/10), OJ L121/20, 4 Μαρτίου 2015. Βλ. επίσης *Hofmann H.* (2015), *Gauweiler and OMT: Lessons for EU Public Law and the European Economic and Monetary Union*, 19 Ιουνίου 2015, (πρόσβαση 1 Ιουνίου 2020), <<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2621933>>.

(22) Η διάκριση μεταξύ νομισματικής και οικονομικής πολιτικής είναι εγγενώς δυοδιάκριτη. Με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ η νομισματική πολιτική ορίστηκε ως αποκλειστική ενωσιακή αρμοδιότητα και ανατέθηκε στο Ευρωσύστημα υπό την ηγεσία της ανεξάρτητης ΕΚΤ, ενώ η οικονομική πολιτική παρέμεινε κατά βάση αρμοδιότητα των κρατών μελών. Αυτές οι διακρίσεις εντούτοις στερούνται εν πολλοίς αναλυτικής και, συνεπώς, κανονιστικής ευκρίνειας, η δε ελλείπουσα ευκρίνεια ακόμη και στο πλαίσιο της οικονομικής επιστήμης (βλ. σχετικά *Kowalski O.* (2020), *Juristen, die mit Ökonomen streiten: Zu unproduktiven Missverständnissen*, *Verfassungsblog*, (πρόσβαση 15 Ιουνίου 2020), <<https://verfassungsblog.de/juristen-die-mit-oekonomen-streiten/>>) δεν δύναται να αρθεί με όρους επιστημονικής σοβαρότητας στο πλαίσιο μιας δικαιοδοτικής κρίσης, ακόμη και από το έμπλεο δικαιοδοτικής, ενίοτε σαφώς πολιτικής, αυτοπεποίθησης ΟΣΔΓ. Πλείστες είναι οι περιπτώσεις σαφών ενωσιακών κανονιστικών οριοθετήσεων, αυτονοήτως και της ΕΚΤ, οι οποίες διεισδύουν και επηρεάζουν καιρίαια το πεδίο και της οικονομικής πολιτικής των κρατών μελών. Είναι σαφές ότι αν κάθε τέτοια ενωσιακή πράξη κατηγοριοποιείτο ως ανίσχυρη και *ultra vires*, θα οδηγούμασταν στην αποδόμηση σημαντικού τμήματος του ενωσιακού δικαίου. Πρβλ. γενικά και *Gentzsch M./Brade A.* (2019), *Die Bankenunion vor dem Bundesver-*

δεκτό των προσφυγών και, συνεπώς, τη δικαιοδοσία του, εν όψει του ότι για την άσκηση συνταγματικής προσφυγής ο προσφεύγων οφείλει να επικαλεσθεί και να αποδείξει προσβολή θεμελιώδους δικαιώματός του κατοχυρωμένου στο πλαίσιο της γερμανικής έννομης τάξης, καταφεύγει σε μια μάλλον ευφάνταστη νομική κατασκευή²³ κρίνοντας βάσιμη την επίκληση του άρθρου 38 του Θεμελιώδους Νόμου που κατοχυρώνει το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι και θεωρώντας ότι οι προσφεύγοντες θίγονται άμεσα και προσωπικά, καθότι η ομοσπονδιακή Βουλή και η ομοσπονδιακή κυβέρνηση δεν αντέδρασαν στα επίδικα μέτρα της ΕΚΤ²⁴. Επισημαίνεται ότι το ΟΣΔΓ, εκκινώντας ήδη από την απόφαση Μάαστριχτ, συνάγει από την προαναφερθείσα κομβική διάταξη του άρθρου 38 ΘΝ μια υποκειμενική αξίωση του πολίτη για τη διασφάλιση του «δημοκρατικού του δικαιώματος» (Demokratieargument). Η μεθοδολογική συναγωγή αυτού του συμπεράσματος σε σχέση με τη στοιχειοθέτηση του παραδεκτού έχει έντονα επικριθεί, κατ'εμέ ορθώς, από την επιστημονική θεωρία²⁵, συν τοις άλλοις καθότι είναι μάλλον προφανής ο στοχευμένα εργαλειακός της χαρακτήρας και σκοπιμότητα, η οποία συνίσταται στο να καθιστά εφικτή τη δικαστικοποίηση, ήτοι την υπαγωγή στη δικαιοδοτική αξιολόγηση του ΟΣΔΓ σχεδόν κάθε μεζονος εμβέλειας ενωσιακής πράξης και απόφασης, ακόμη και αυτών που δεν παρεισφρέουν –κατά την υιοθετούμενη μάλιστα στο ίδιο το γερμανικό δημόσιο δίκαιο γενική ερμηνευτική προσέγγιση– στο προστατευτικό πεδίο υποκειμενικών δικαιωμάτων (subjektive Rechte). Τούτο μά-

fassungsgericht. Neue Impulse für grundlegende Fragestellungen des Verfassungs- und Unionsrechts, σε: *Europarecht* (Nomos Verlag), σ. 602 επ. (23) Ο Β. Σκουρής (2020), Το Γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο καταλογίζει στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπέρβαση των αμοδιοτήτων τους, *Constitutionalism.gr*, (πρόσβαση 1 Ιουνίου 2020), <https://www.constitutionalism.gr/2020-05-23_skouris_bverge-ultra-vires/#_ftn17>, ομιλεί εν προκειμένω αυστηρότερα περί «τεχνάσματος» και «λογικού άλματος», ενώ ο Mayer F. C. (2020), *Auf dem Weg zum Richterfaustrecht? Zum PSPP-Urteil des BVerfG*, *Verfassungsblog*, (πρόσβαση 10 Ιουνίου 2020), <<https://verfassungsblog.de/auf-dem-weg-zum-richterfaustrecht/>>, για «wackelige Zulässigkeitskonstruktion».

(24) Β. Σκουρής (2020), *ibid*.

(25) Βλ. ενδεικτικά αντί άλλων Wegener B. (2020), *Verschoben verho-ben! Traurige Einblicke in Karlsruher Parallelwelten*, 5 Μαΐου 2020, *Verfassungsblog*, (πρόσβαση 10 Ιουνίου 2020), <<https://verfassungsblog.de/verschoben-verhoben/>>, Mayer F. C. (2020), *Auf dem Weg zum Richterfaustrecht? Zum PSPP-Urteil des BVerfG*, 7 Μαΐου 2020, *Verfassungsblog*, (πρόσβαση 10 Ιουνίου 2020), <<https://verfassungsblog.de/auf-dem-weg-zum-richterfaustrecht/>>, για «wackelige Zulässigkeitskonstruktion».

λιστα επίσης σε απόλυτη ασυμμετρία και αντίθεση με τις από το ίδιο Γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο υιοθετούμενες προσεγγίσεις σε σχέση με το παραδεκτό συνταγματικών προσφυγών κατά πράξεων γερμανικών κρατικών οργάνων, πόσω μάλλον κατά της κεντρικής Τράπεζας Bundesbank, της οποίας οι αποφάσεις παραδοσιακώς δεν υπόκεινται σε ευχερή (με την έννοια των όλως αυξημένων απαιτήσεων για την κατάφαση του παραδεκτού στρεφομένων εναντίον τους συνταγματικών προσφυγών) αλλά ούτε και πυκνό δικαστικό έλεγχο. Τούτων λεχθέντων, εδώ μάλλον εκρίθη ότι η κατά τ' άλλα προσφιλής αρετή της μεθοδολογικής και δογματικής συνέπειας «δύναιται» και να υποχωρεί, αν το απαιτεί η διασφάλιση των προϋποθέσεων εξάσκησης από το ΟΣΔΓ αυτού περί του οποίου εν τέλει πρόκειται: του δικαιοδοτικού «τελευταίου λόγου» (Letztentscheidungskompetenz).

Στην πρώτη του απόφαση επί της υπόθεσης Weiss, στο πλαίσιο της οποίας υπεβλήθη το σχετικό προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ, το *BVerfG* υποστήριξε ότι το PSPP, παρά τη νομισματική του τελολογία, ήτοι το στόχο διατήρησης του πληθωρισμού στα επιθυμητά χαμηλά επίπεδα περί το 2%, επιφέρει «τουλάχιστον ισοδύναμες οικονομικές συνέπειες» –μια μάλλον προφανής κοινοτοπία. Στην απάντησή του, το ΔΕΕ επί των υποβληθέντων προδικαστικών ερωτημάτων θεώρησε εύλογη την τοποθέτηση της ΕΚΤ ότι στόχος του PSPP είναι να συμβάλλει στην επάνοδο των ρυθμών πληθωρισμού και δι' αυτού στον πρωταρχικό σκοπό της νομισματικής πολιτικής της Ένωσης, ήτοι τη διατήρηση της σταθερότητας των τιμών²⁶. Το PSPP προφανώς και επηρεάζει την οικονομική κατάσταση των τραπεζών και βελτιώνει τους όρους χρηματοδότησης κρατών μελών που έχουν δυσχέρειες να τύχουν φθηνού δανεισμού²⁷. Για το ΔΕΕ, εντούτοις, οι συνέπειες αυτές είναι οι έμμεσες απόρροιες των

(26) ΔΕΕ [2018], Case C-493/17 (EU:C:2018:1000), Proceedings brought by Heinrich Weiss and Others, απόφαση της 11ης Δεκεμβρίου 2018.

(27) Αυτή η απόρροια του PSPP φαίνεται, ως θα δούμε αναλυτικά και στη συνέχεια των αναπτύξεων στο παρόν κείμενο, ότι αντίκειται στην προσέγγιση του ΟΣΔΓ περί οικονομικής ορθοδοξίας, αλλά και σε ηθικοπλαστικές εμμονές μιας συντηρητικής, μάλλον καθόλου περιφρακτικής και μειοψηφικής στον ευρωπαϊκό Βορρά, κοσμοθεωρίας. Δεν προσεγγίζεται κατά τούτο ως «λογικό», θα προσέθετα και δεοντολογικός «πρόβλεπ», όλα τα κράτη μέλη της Ευρωζώνης να έχουν παρόμοια σχεδόν επιτόκια στις αγορές κεφαλαίου. Αντιθέτως, πρέπει να υπάρχουν διαφοροποιήσεις ανάλογα με τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά και τις επιδόσεις κάθε οικονομίας. Οι, κατά τις βορειοευρωπαϊκές προκαταλήψεις, «άσωτοι Νότιοι» δεν πρέπει να διευκολύνονται συνεπώς στο να δανεισθούν, γεγονός που θα οδηγήσει (ενδεχομένως) και σε άμβλυση

εν λόγω μέτρων νομισματικής πολιτικής: Τα ληφθέντα μέτρα από την ΕΚΤ παρίστανται αναλογικά ως προς τον σκοπό που επιδιώκουν και συνεπώς θεωρούνται νόμιμα ακόμα και αν παράγουν αποτελέσματα που διαχέονται σε τομείς κείμενους εκτός των ρητών αρμοδιοτήτων των οργάνων που τα λαμβάνουν, πράγμα που εμπειρικά μάλλον δεν δύναται να αποκλεισθεί εξ αντικειμένου.

Σύμφωνα με την πάγια νομολογία του ΟΣΔΓ, η Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση (Bundesregierung) και η Ομοσπονδιακή Βουλή (Bundestag) φέρουν την ευθύνη οριοθέτησης και συγκρότησης της πορείας της Γερμανίας στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ενοποίησης (*Integrationsverantwortung*). Η ευθύνη αυτή περιλαμβάνει την υποχρέωση αποτίμησης τυχόν υπέρβασης των ορίων των αρμοδιοτήτων τους εκ μέρους των ενωσιακών οργάνων κατά τρόπο μη συμβατό με τη γερμανική συνταγματική τάξη. Σύμφωνα με το ΟΣΔΓ, η δημοκρατική αρχή, βασικό στοιχείο της γερμανικής συνταγματικής ταυτότητας, απειλείται όταν ενωσιακά όργανα δρουν πέραν των αρμοδιοτήτων που τους έχει εκχωρήσει ο Γερμανός νομοθέτης στο πλαίσιο των κυρωτικών των ιδρυτικών Συνθηκών της Ένωσης νόμων (*Zustimmungsgesetze*). Κατά το *BVerfG*, πράξεις των ενωσιακών οργάνων που βαίνουν πέραν των ορίων των Συνθηκών, και άρα και του κυρωτικού νόμου που τους δίδει ισχύ εντός της γερμανικής έννομης τάξης, συνιστούν πράξεις εκδιδόμενες «καθ' υπέρβαση αρμοδιότητας» (*ultra vires*), αντιστρατεύονται τη δημοκρατική αρχή που κατοχυρώνεται στον *Θεμελιώδη Νόμο* και προσβάλλουν, κατά συνέπεια, τον πυρήνα της γερμανικής συνταγματικής ταυτότητας²⁸. Μέσω αυτής της συλλογιστικής ουσιαστικά εσωτερικοποιείται ως δήθεν παρεμπιπτόντων, ων κατ' ουσίαν κύριος και άμεσος, ο έλεγχος της νομιμότητας των πράξεων όχι εθνικών, αλλά των ίδιων των ενωσιακών οργάνων εντασσόμενος στη δικαιοδοτική απόφαση για τη συνταγματικότητα πράξεων και παραλείψεων επιμέρους γερμανικών κρατικών οργάνων και αφομοιούμενος από αυτή.

Είναι μάλλον εμφανές ότι το κύριο μέλημα του ΟΣΔΓ συνίσταται στην ανεύρεση νομικών σχημάτων για τη δικαιοδοτική «οικειοποίηση» του θέματος, ήτοι για την υπαγωγή σε ενδελεχή έλεγχο των επιλογών

της ΕΚΤ με επιδιωκόμενο στόχο την εν τέλει διασφάλιση εφαρμογής ενός συγκεκριμένου μοντέλου οικονομικής πολιτικής που το ίδιο προκρίνει ως «ορθό». Αυτή του την επιδίωξη, το ΟΣΔΓ δεν καταβάλλει καν ιδιαίτερα επιμελή προσπάθεια να την συσκοτίσει: επισημαίνει ρητά ότι δια του προγράμματος PSPP συντελείται υποβοήθηση της πτώσης των επιτοκίων δανεισμού, η οποία *εμπεριέχει «τον κίνδυνο» τα κράτη μέλη να αποστούν των «αναγκαίων» «μεταρρυθμίσεων» και των περιοριστικών οικονομικών πολιτικών*²⁹. Το ΔΕΕ, συνεπώς, ψέγεται για το γεγονός ότι δια του, πάντα κατά το ΟΣΔΓ, ελαττωμένης πυκνότητας δικαστικού του ελέγχου επί των πράξεων και της συγκεκριμένης πολιτικής της ΕΚΤ επιτρέπει την υπό προϋποθέσεις υιοθέτηση (προσοχή: *από άλλα κράτη μέλη (!)*, όχι μόνο από τη Γερμανία) οικονομικών πολιτικών που δεν τυγχάνουν της αρεσκείας της Καρλσρούης³⁰. Επειδή τούτο, ήτοι η υπόρρητη αξίωση του ΟΣΔΓ να επιβάλει τη διασφάλιση συμμόρφωσης με την «ορθοδοξία» του περί οικονομικής πολιτικής και «μεταρρυθμίσεων» ως κριτήριο αξιολόγησης της νομιμότητας πράξεων και αποφάσεων ενωσιακών οργάνων δεν θα μπορούσε ενδεχομένως να διατυπωθεί ευθέως, επιστρατεύεται το κριτήριο μιας, «στρατευμένης» βέβαια, χρήσης μιας σημαντικής δικαιοδικής αρχής, της αρχής της αναλογικότητας, η οποία εδώ κρίνεται από το ΟΣΔΓ ότι παραβιάστηκε τόσο από την ΕΚΤ όσο και από το ίδιο το ΔΕΕ.

(29) Είναι χαρακτηριστική η αναφορά του ΟΣΔΓ στη σκέψη 170 της απόφασης: «Die mit dem PSPP unterstützte Senkung des allgemeinen Zinsniveaus entlastet damit unstreitig die Staatshaushalte der Mitgliedstaaten. Hierdurch besteht – trotz der vom Gerichtshof angenommenen „Garantien“ – die Gefahr, dass notwendige Konsolidierungs- und Reformbestrebungen nicht umgesetzt oder fortgesetzt werden (vgl. Sachverständigenrat zur Begutachtung der gesamtwirtschaftlichen Entwicklung, Jahresgutachten 2017/2018, S. 172 f. <Dezember 2017>»).

(30) Αυτή η διατύπωση που χρησιμοποιώ δεν πρέπει ίσως εδώ να ξενίζει όταν ένα Συνταγματικό Δικαστήριο σε μια έξαση δικαιοδοτικού μαξιμαλισμού ουσιαστικά αυτό πράττει: Υπάγει –όχι αξιοποιεί απλώς– τα νομικά εργαλεία της δικανικής σκέψης και λόγου στην από αυτό ως «ανάγκη» προσλαμβανόμενη διατύπωση αξίωσης κυριαρχικής απόφασης και για θέματα πολιτικής, με ορίζοντα μάλιστα ούτε καν μόνο τον δικό του εθνικό, αλλά και αυτόν των «άλλων». Εν προκειμένω, *περιγράφω*, δεν αξιολογώ αν αυτή η αξίωση προβάλλεται «καλώς» ή «κακώς». Όταν εντούτοις προβάλλεται, οφείλει και αυτή να «αποδέχεται» ότι η πολιτική τοποθέτηση που εμπεριέχεται στο δικανικό συλλογισμό ή ενδύεται ως τέτοιος (ήτοι ως δικανικός συλλογισμός), θα αποτιμηθεί ως «τέτοια», ήτοι ως «πολιτική». Κυρίως δε «οφείλει», αν είναι συνεπές, να μην μέμφεται άλλους για «μεθοδολογικές» αστοχίες και αυθαιρεσίες. Πόσο μάλλον όταν η ίδια προβαίνει δια της μεθοδολογικής «απόταξης» νομικών συλλογισμών και δικαιοκρινών εργαλείων σε πολιτικοϊδεολογικές εργαλειοποιήσεις.

της διαθεσιμότητάς τους να υπόκεινται σε λογικές επιτροπείας και κηδεμόνευσης όταν περιέλθουν σε τυχόν κατάσταση έλλειψης ρευστότητας.

(28) *Ιωαννίδης Μ.* (2020), *Herr der Verträge; Η απόφαση Weiss του BVerfG*, Syntagma Watch, (πρόσβαση 25 Μαΐου 2020), <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/herr-der-vertrage-i-apofasi-weiss-tou-bverfg/#_ftn4>.

2. Η νομική περιένδυση μιας «πολιτικής» δικαστικής απόφασης

Για όσους έχουν μια εξοικείωση με υιοθετούμενες δικαιοδοτικές τεχνικές αλλά και την θεσμική αυτοπρόσληψη του Δικαστηρίου της Καρλσρούης στην ιστορική του διαδρομή, τούτο δεν είναι ασυνήθιστο: η επιδιωκόμενη πολιτική απόφαση «όφειλε» και εδώ να ενδυθεί ένα νομικό μανδύα. Η προσχηματική και δογματικά θολή εν προκειμένω χρήση του νομικού εργαλείου της αρχής της αναλογικότητας, η οποία κατ' ουσίαν αδικεί και την κανονιστική ποιότητα και εμβέλεια της ίδιας της εν λόγω δικαιοκρατικής δικαιοκίνης αρχής, στην πράξη επιτελεί αυτό που συχνά συμβαίνει όταν συνταγματικά δικαστήρια επιθυμούν να ασκήσουν πολιτική ή να την επηρεάσουν καίρια αλλά διστάζουν να το ομολογήσουν: *μια νομοκοποίηση βαθιά πολιτικών και πολυπαραγοντικών ζητημάτων, η οποία εν προκειμένω συνυφαίνεται με σκληρά ιδεολογικές και ηθικολογικές τοποθετήσεις και ιστορικά βαθύτατα ριζωμένες νοοτροπίες.*

Στο πλαίσιο αυτό, αν η διασφάλιση του κατά τ' άλλα πολύ δημοφιλούς στη γερμανική οικονομική κουλτούρα στόχου της *σταθερότητας των τιμών* διέρχεται μέσα από (ή συνεπάγεται) τη διευκόλυνση του «οικονομικά απειθαρχου Νότου», τότε ο εν λόγω σημαντικός στόχος οφείλει να υποχωρεί έναντι της ακόμη ισχυρότερης ηθικιστικής εμμονής (στην καλύτερα των περιπτώσεων) ή και της εθνικής στρατηγικής ιδιοτέλειας (στη χειρότερη εκδοχή). Και τούτο διότι αυτό συνιστά εν τέλει τη «μακράν μεγαλύτερη ζημία», έναντι της οποίας το επιλεγέν «μέσο» (ήτοι οι επιδικές αποφάσεις της ΕΚΤ) φαντάζει δυσανάλογο στο πλαίσιο του ελέγχου της *stricto sensu* αναλογικότητας που διενεργεί το ΟΣΔΓ: η «ανώδυνη» υποβοήθηση των περιπεσόντων στην «αμαρτωλή» δημοσιονομική απειθαρχία κρατών μελών³¹. Είναι μάλλον αφελές να υπολάβει κανείς ότι το ΟΣΔΓ αγνοεί ότι οι επιλογές νομισματικής πολιτικής κάθε ανεξάρτητης κεντρικής τράπεζας όχι μόνο έχουν σχεδόν πάντοτε επιπτώσεις (και) στην οικονομική πολιτική εν γένει και ειδικότερα στη δημοσιονομική πολιτική, αλλά και ότι ενίοτε

(31) Ορθά *Davies G.* (2020), *The German Constitutional Court Decides Price Stability May Not Be Worth Its Price*, 21 Μαΐου 2020, *European Law Blog*, (πρόσβαση 26 Μαΐου 2020), <<https://europeanlawblog.eu/2020/05/21/the-german-federal-supreme-court-decides-price-stability-may-not-be-worth-its-price/>>.

κατ' ουσίαν εκεί στοχεύουν³². Αλλά και επί της ουσίας της εφαρμογής της αρχής της αναλογικότητας, ακόμη δηλαδή αν κανείς προσχωρούσε στην άποψη ότι τα τιθέμενα ζητήματα υπόκεινται σε νομική και δικαιοδοτική αξιολόγηση, δεν καθίσταται ευχερώς αντιληπτό στο πλαίσιο ποιας αποτίμησης μέτρα που κατ' αποτέλεσμα διευκολύνουν την πρόσβαση κρατών και επιχειρήσεων σε ρευστότητα εν μέσω οξείας δημοσιονομικής κρίσης ή και πανδημίας παρίστανται *δυσανάλογα* –άραγε προς τι; Επίσης, *νομικώς* –φοβούμαι βέβαια, όχι *πολιτικώς*– δυσνόητο είναι το γιατί άραγε θα συνηγορούσε υπέρ της αναλογικότητας των μέτρων της ΕΚΤ, αν τούτα ενετάσσοντο εντός του πλαισίου του «Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Στήριξης» (ΕΜΣ/ΕSM). Η «προτίμηση» του ΟΣΔΓ γι' αυτήν την εκδοχή είναι ευκρινής³³.

Δεν καθίσταται συγκεκριμένα εύκολα αντιληπτό το γιατί συνιστά *νομικό* παράπτωμα, δυνάμενο να αξιολογηθεί δικαιοδοτικά, και δη δια μιας μεθοδολογικά μετέωρης χρήσης της αρχής της αναλογικότητας, η αξιοποίηση από κράτη μέλη της ευχερέστερης πρόσβασής τους σε ρευστότητα για τη διενέργεια δημοσίων επενδύσεων που θα επανεκκινούν την οικονομία, φαινόμενο που το ΟΣΔΓ παρουσιάζει εν προκει-

(32) Βλ. τις ορθές επισημάνσεις του *X. Ανθόπουλου* (2020), *Η οικονομική πολιτική των Γερμανών συνταγματικών δικαστών*, *Constitutionalism.gr*, (πρόσβαση 25 Μαΐου 2020), <<https://www.constitutionalism.gr/2020-05-23-anthopoulos-bverfge/>>, ότι στην πραγματική οικονομική ζωή δεν υπάρχει «ουδέτερη» νομισματική πολιτική και ότι «η άποψη του Γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου ότι το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης επιβάλλει την ύπαρξη αποκλίσεων των επιτοκίων δανεισμού των Κρατών-μελών της Ευρωζώνης, ανάλογα με την κατάσταση των δημοσίων οικονομικών τους, εκφράζει μια συγκεκριμένη οικονομική αντίληψη, δεν αποτυπώνει έναν επιτακτικό νομικό κανόνα. Επανερχεται έτσι το κλασικό ερώτημα, που τίθεται μόνον για τις υπερβολικά «πολιτικοποιημένες» αποφάσεις των Συνταγματικών Δικαστηρίων, εάν αυτές θα πρέπει να γίνονται πάντοτε σεβαστές, ανεξάρτητα από τις συνέπειές τους». Πρβλ. και *Weber F.* (2015), *Ökonomenstreit produziert Juristenstreit: zum OMT-Verfahren zwischen EuGH und BVerfG*, *Verfassungsblog*, (πρόσβαση 10 Ιουνίου 2020), <<https://verfassungsblog.de/oekonomenstreit-produziert-juristenstreit-zum-omt-verfahren-zwischen-eugh-und-bverf-g/>>, *Kowalski O.* (2020), *Juristen, die mit Ökonomen streiten: Zu unproduktiven Missverständnissen*, *Verfassungsblog*, (πρόσβαση 1 Ιουνίου 2020), <<https://verfassungsblog.de/juristen-die-mit-oekonomen-streiten/>>, *Schwarzer D./Vallée S.* (2020), *Pushing the EU to a Hamiltonian Moment - Germany's Court Ruling and the Need to Build a Fiscal Capacity Force a Constitutional Debate*, σε: *German Council on Foreign Relations*, Vol. 10, (πρόσβαση 2 Ιουνίου 2020), <https://dgap.org/sites/default/files/article_pdfs/dgap-policy_brief_2020-10-en_0.pdf>, *Venizelos E.* (2020), *Passive and Unequal: The Karlsruhe Vision for the Eurozone*, *Verfassungsblog*, (πρόσβαση 1 Ιουνίου 2020), <<https://verfassungsblog.de/passive-and-unequal-the-karlsruhe-vision-for-the-eurozone/>>.

(33) ΟΣΔΓ, Απόφαση της 5ης Μαΐου 2020, 2 BvR 859/15, σκέψη 170.

μένω περίπου ως την «πληγή του Φαραώ». Σε περιόδους μείζονος ύφεσης, μια ανεξάρτητη κεντρική Τράπεζα οφείλει ενδεχομένως με χρήση κατάλληλων νομισματικών εργαλείων και μέτρων να διευκολύνει τον κρατικό δανεισμό και όχι να τον δυσχεραίνει. Επ' αυτού δύναται κανείς οικονομολογικά να συμφωνεί ή διαφωνεί, αλλά, σε κάθε περίπτωση, εδώ δεν πρόκειται *a priori* νομικό θέμα. Αντιθέτως, είναι *εξωνομικό* το ζήτημα, αν, ως ορθά παρατηρεί ο *Gareth Davies*, για κάποιους ο δανεισμός προσεγγίζεται όχι ως αμιγώς οικονομικό αλλά εν πολλοίς ως *ηθικό* ζήτημα, το οποίο δια της νομικής οδού άγεται στο να υπόκειται σε κανονιστική στηλίτευση³⁴.

Επίσης, μη ευχερώς κατανοητό είναι το γιατί η υπαγωγή τους στη λογική του ESM θα καθιστούσε τα μέτρα ποσοτικής χαλάρωσης «περισσότερο» αναλογικά, αλλά και πώς θα διευκόλυne την κατάφαση της νομιμότητάς τους η συνάρτηση της λήψης τους από την άμβλυση ή και απώλεια της δημοσιονομικής και φορολογικής κυριαρχίας των «ασώτων» κρατών μελών³⁵. Είναι σαφές ότι και εδώ η αρχή της αναλογικότητας ουσιαστικά εκφυλλίζεται: από κανονιστική αρχή τρέπεται σε κριτήριο αξιολόγησης της συμβατότητας των ληφθέντων από την ΕΚΤ μέτρων με τις οικονομολογικές και ιδεολογικές τοποθετήσεις του ΟΣΔΓ αλλά και την εθνοκεντρική του ατζέντα³⁶. Αυτά τα επιχειρηματολογικά άλματα και κυρίως η μεθοδολογική αλλά και εννοιολογική ελαφρότητα όσον αφορά τη νομική διάσταση του συλλογισμού ξενίζουν για ένα δικαστήριο τέτοιου βεληνεκούς, θεσμικού κύρους αλλά και νομικής κατάρτισης, ακόμη κι αν σήμερα ενδεχομένως δεν κοσμείται από δικαστές του επιστημονικού διαμετρήματος κορυφαίων προκατόχων τους (K. Hesse, E-W. Böckenförde κ.ά.).

(34) *Davies G.* (2020), The German Constitutional Court Decides Price Stability May Not Be Worth Its Price, 21 Μαΐου 2020, European Law Blog, (πρόσβαση 26 Μαΐου 2020), <<https://europeanlawblog.eu/2020/05/21/the-german-federal-supreme-court-decides-price-stability-may-not-be-worth-its-price/>>.

(35) Για μια, ως την αποκαλεί, κριτική της «μακροοικονομικής» ουσίας της απόφασης Weiss βλ. *Guazzarotti A.* (2020), Very Unkind Things about the German Constitutional Court's Rebellion against the ECJ in the Quantitative Easing Case, 18 Μαΐου 2020, Verfassungsblog, (πρόσβαση 1 Ιουνίου 2020), <<https://verfassungsblog.de/very-unkind-things-about-the-german-constitutional-courts-rebellion-against-the-ecj-in-the-quantitative-easing-case/>>.

(36) Βλ. όμως *Παυλόπουλο Π.* (2020), Μια έμμεση πλην σαφής αμφισβήτηση της υπεροχής του ευρωπαϊκού έναντι του εθνικού δικαίου από την νομολογία του ΟΣΔΓ, σε: Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου, Τεύχος 1/2020, σ. 13 επ.

III. Η πολιτειακή και νομική κοσμοεικόνα της απόφασης Weiss

Αν και φαινομενικά ο πυρήνας της πολιτειακής συλλογιστικής του ΟΣΔΓ δεν εμφανίζει σε σχέση με προγενέστερες του αποφάνσεις μείζονα πρωτοτυπία, τα επιμέρους λεκτικά και επιχειρηματολογικά του σχήματα εν προκειμένω εμφανίζουν σημαντικότερες επιτάσεις και αλλαγές, οι δε δικαιοδοτικές ιεραρχήσεις επανακαθορίζονται και, ως αναλύουμε κάτωθι, σε κρίσιμα σημεία αντιστρέφονται.

1. Οι επιχειρηματολογικές τεχνικές διασφάλισης του εθνοκεντρικού «τελευταίου λόγου»

Τα συλλογιστικά σχήματα που χρησιμοποιεί για να νομιμοποιήσει την εν λόγω απόφαση είναι βαθιά εθνοκεντρικά³⁷, αλλά και, για τους λόγους που στη συνέχεια θα αναδείξουμε, αλυσιτελή και αδιέξοδα, αν, εννοείται, κανείς προσεγγίζει την πορεία της ενοποίησης ως μια ιστορικοπολιτική διαδικασία τελολογικά προσανατολισμένη στη συγκρότηση μιας ολοένα στενότερης Ένωσης και δημοκρατικής Συμπολιτείας. Ας επιτραπεί να αποτυπώσουμε, χάριν παραστατικότητας, σε πρώτο πρόσωπο ως εκφέρεται από τους συντάξαντες την απόφαση Γερμανούς συνταγματικούς δικαστές –και σε δημόσιες τους πλέον τοποθετήσεις, γεγονός που και από μόνο του ξενίζει– τη συλλογιστική του ΟΣΔΓ³⁸: Το ΔΕΕ υποστηρίζει την «άνευ ορίων» («schrankenlosen Vorrang») υπεροχή, άλλως προτεραιότητα εφαρμογής («Anwendungsvorrang»), του ενωσιακού δικαίου. Εμείς, όπως και άλλα συνταγματικά δικαστήρια σχεδόν όλων των κρατών μελών (sic), τούτο δεν το δεχόμεθα. Για όσο διάστημα (εκ νέου, συνεπώς, τυγχάνει επίκλησης το περίφημο «Solange») δεν έχει συγκροτηθεί ένα ευρωπαϊκό Κράτος (sic), τα όρια της συμμετοχής εκάστου κράτους μέλους στην ενοποιητική διαδικασία προσδιορίζονται από το εθνικό του Σύνταγμα και το «δικό του» συνταγματικό δίκαιο. Αν και το εθνικό Σύνταγμα οφείλει να είναι «ανοικτό» στην προτεραιότητα εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου, εντούτοις μπορεί να προβλέπει και σαφή όρια, ως συγκεκριμένα πράττει

(37) *Μεταξάς Α.* (2020), Η σημασία της απόφασης Weiss του ΟΣΔΓ, 12 Μαΐου 2020, Το Βήμα της Κυριακής, <<https://www.tovima.gr/2020/05/12/opinions/i-simasia-tis-apofasis-tou-germanikou-syntagmatikou-dikastiriou/>>.

(38) Βλ. τη συλλογιστική που αποτυπώνεται στη συνέντευξη του εισηγητή στη συγκεκριμένη απόφαση Δικαστή (Berichterstatter) *P.M. Huber* (2020), Das EZB-Urteil war zwingend, 12 Μαΐου 2020, Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ), (πρόσβαση 1 Ιουνίου 2020), <<https://www.faz.net/aktuell/politik/inland/peter-huber-im-gespraech-das-etz-urteil-war-zwingend-16766682.html>>.

το άρθρο 23 του Γερμανικού Θεμελιώδους Νόμου. Με άλλα λόγια, το πλαίσιο και τα όρια της ενοποιητικής διαδικασίας έχουν εντυπωθεί κυριαρχικά στα συνταγματικά κείμενα των κρατών μελών, τα οποία (κείμενα και όρια) τα ερμηνεύουν, ως έχοντες μάλιστα τον τελευταίο λόγο επ' αυτού, οι εθνικοί συνταγματικοί δικαστές –το Δικαστήριο της Καρλσρούης, εν προκειμένω, όσον αφορά τον Γερμανικό Θεμελιώδη Νόμο και την γερμανική έννομη τάξη κατ' επέκταση. Συνεπώς, το κανονιστικό και εν ταυτώ νομιμοποιητικό έρεισμα και θεμέλιο της ισχύος του ευρωπαϊκού δικαίου εκκινεί από, αλλά και περιορίζεται αποκλειστικά στις εθνικές συνταγματικές διατάξεις, κατά κανόνα αυτές που συνιστούν την αναγκαία νομική βάση για την προσχώρηση των κρατών μελών στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Στο πλαίσιο της εν λόγω θεωρητικής προσέγγισης, τα κράτη μέλη, και όχι οι ενωσιακοί πολίτες, παραμένουν οι αποκλειστικοί «Κύριοι των Συνθηκών της ευρωπαϊκής ενοποίησης» (Herren der Verträge)³⁹. Η ενωσιακή έννομη τάξη, κατ' αυτή την εθνοκεντρική θεώρηση, δεν μπορεί να προσκτήσει συντακτική δυνατότητα, εν όψει και της μονοδιάστατης θέασης της έννοιας του «πολίτη» και της «πολιτότητας», η οποία δεν δύναται να νοηθεί στο πλαίσιο μιας διπλής λειτουργικότητας και υπόστασης, εθνικής και ευρωπαϊκής. Στο μέτρο, συνεπώς, που ευρωπαϊκός, και δη –κατά την προφανώς εδώ υιοθετούμενη σμιττιανή προσέγγιση⁴⁰– ομοιογενής⁴¹, λαός «δεν υπάρχει», δεν

δύναται να υπάρξει και έκφραση συντακτικής βούλησης, ήτοι (sic) «Σύνταγμα».

Δια αυτής της ευλογοφανούς, νοητικά και επιστημονικά προφανώς μη αναντιληπτης, συλλογιστικής διευκολύνεται και η κρίσιμη μετάβαση: ο διερμηνεύων «αυθεντικώς» την ίδια την πολιτειακή φύση της Ένωσης και της ενοποιητικής διαδικασίας στο σύνολό της, αλλά και τα «όρια» των αρμοδιοτήτων και «νομίμων εξουσιών» των ενωσιακών οργάνων προσκτάται υπορρήτως κάτι που δεν θα μας ομολογήσει ποτέ προφανώς ευθέως ότι «επιθυμεί», (αν και εδώ η βουλευσιακή αποτίμηση έπεται της αντικειμενικής, η οποία και κυρίως ενδιαφέρει): την «εξουσία» να κρίνει τη νομιμότητα της δράσης της Ένωσης και των οργάνων της σε όλες τις κρίσιμες τους αποφάσεις, οι οποίες άπτονται –κατά την τυπικώς «ανελέγκτη» άποψη του ΟΣΔΓ εννοείται– του πεδίου κυριαρχίας που το εθνικό κράτος δεν έχει μεταβιβάσει στο ενωσιακό επίπεδο⁴². Και κάπως έτσι φτάνουμε μάλλον αναποφεύκτως, στην αποδόμηση του ενωσιακού δικαιοδοτικού συστήματος, αλλά και στη δυνατότητα απόλυτης ελεγκτικής εποπτείας των *ορίων*, ιστορικών *ρυθμών* αλλά και, τούτο είναι όλως σημαντικό, της ίδιας της *πολιτικοϊδεολογικής κατεύθυνσης* της ευρωπαϊκής ενοποιητικής πορείας⁴³. Διασφαλίζουμε, δηλαδή, ως ήδη επισημάναμε, αυτό που κατ'ουσίαν επιθυμούμε αλλά δεν το αποτολμούμε να πούμε: τον δικαιοδοτικό, αλλά και τον *πολιτικοϊδεολογικό* «τελευταίο» λόγο.

Το ΟΣΔΓ χρησιμοποιεί εν προκειμένω ένα «χωροταξικό» συλλογιστικό σχήμα. Δεν αμφισβητεί γενικώς την υπεροχή του ενωσιακού δικαίου αλλά προσπαθεί να πείσει ότι κατ' ουσίαν *οριοθετεί το πεδίο εφαρμογής της, ακριβέστερα τη ζώνη «νόμιμης ύπαρξης»* του ενωσιακού δικαιοδοτικού συστήματος. Το ενωσιακό δίκαιο υπερέχει μεν, αλλά μόνο εκεί που «δικαιούται» κανονιστικά να «υπάρχει» η Ένωση και το Δίκαιό της σύμφωνα με την αρχή της δοτής αρμοδιότητας ή περι-

(39) Πρβλ. Alter K. (1998), Who Are the “Masters of the Treaty”? European Governments and the European Court of Justice, σε: International Organization (Volume 52, Issue 1, Cambridge University Press), σ. 121 - 147. Βλ. και τη ρηξικέλευθη αντιστροφή, στην οποία προβαίνει στα σχετικά του κείμενα ο I. Pernice, βλ. ενδεικτικά, του ιδίου (2015), Πολυεπίπεδος συνταγματισμός και η κρίση της δημοκρατίας στην Ευρώπη, 6 Μαρτίου 2015, Constitutionalism.gr, (πρόσβαση 25 Μαΐου 2020), υποστηρίζοντας ότι *όχι τα κράτη, αλλά τελικά οι πολίτες* είναι «οι Κύριοι των Συνθηκών». Πρβλ. και του ιδίου (2014), Domestic courts, constitutional constraints and European democracy: What solution for the crisis?, σε: Adams M./Fabbrini F./Larouche P. (επιμ.), The Constitutionalization of European Budgetary Constraints, Oxford: Hart Publishing, σ. 297 - 318, και του ιδίου (2015), The Treaty of Lisbon: Multilevel Constitutionalism in Action, σε: Columbia Journal of European Law (Vol. 15, Issue 3/2009, European Legal Studies Center, Columbia Law School), σ. 349 - 407.

(40) Ο Carl Schmitt στο θεμελιακό του έργο «Verfassungslehre» (Schmitt C. (1989), Verfassungslehre, 7η έκδοση, Berlin: Duncker & Humblot) ορίζει τη δημοκρατία ως την πολιτειακή μορφή που είναι συνεπής με την «αρχή της ταυτότητας», η δε συγκρότηση της «ταυτότητας» προϋποθέτει την ύπαρξη ενός λαού που ταυτίζεται με τον εαυτό του σε μία ενιαία και ομοιογενή πολιτική ενότητα.

(41) Fabbrini S. (2020), The Ideological Blinkers of Karlsruhe, Belfer Center for Science and International Affairs, 12 Μαΐου 2020, Harvard Ken-

nedy School, (πρόσβαση 1 Ιουνίου 2020), <<https://www.belfercenter.org/publication/ideological-blinkers-karlsruhe>>.

(42) Τούτο καθίσταται όλως χρήσιμο αν αναλογιστεί κανείς ότι πλείονες κομβικές πολιτικές που ρητά επιτίθονται στην αρμοδιότητα της Ένωσης και των οργάνων της δεν υπόκεινται εγγενώς σε σαφείς οριοθετήσεις (λ.χ. το χαρακτηριστικό παράδειγμα της ενωσιακής πολιτικής ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων).

(43) Είναι χαρακτηριστική εδώ η προσπάθεια του ΟΣΔΓ να οριοθετήσει την μη δυνάμενη να τύχει επηρεασμού από την ΕΚΤ (και την Ένωση κατ' επέκταση) αυτονομία του σε σχέση με τον ορισμό «του δέοντος» μοντέλου οικονομικής πολιτικής.

ορισμένης εξουσιοδότησης (Grundsatz der begrenzten Einzelermächtigung)⁴⁴. Συνεπώς, στο μέτρο που πράξεις ενωσιακών οργάνων κινούνται ή διεισδύουν στο πλαίσιο αρμοδιοτήτων που *δεν* τους έχουν χορηγηθεί, δεν τίθεται και θέμα υπεροχής ενός δικαιοκτικού συστήματος που δεν δικαιούται *εκεί* «κανονιστικώς να ομιλεί». Επίσης *εκεί* δεν τίθεται θέμα νομικής αδυναμίας ελέγχου της νομιμότητας των πράξεων των ενωσιακών οργάνων που «κακώς» έδρασαν σε χώρο μη καλυπτόμενο από τις μεταβιβασθείσες σε αυτά, ήτοι «νόμιμες», αρμοδιότητές τους.

Αυτή η κανονιστική «χωροταξία» δεν υποκρύπτει, όμως, εν τέλει τίποτε λιγότερο ή περισσότερο από το μείζον διακύβευμα της *οριοθέτησης της κυριαρχίας*. Η ερμηνεία και η θέση των ορίων των αρμοδιοτήτων μεταξύ εθνικού και υπερεθνικού δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια πράξη απόφασης για το εύρος και τις «θεμιτές» υποχωρήσεις της (κυριαρχίας). Εδώ ακριβώς το ΟΣΔΓ αποφαίνεται, δήθεν περιγράφοντας «την εκπνερασμένη απόφαση των κυριάρχων κρατών μελών», μάλλον σαφώς υπέρ μιας (επί του παρόντος) συστατικής οριοθέτησης της (κατ' αυτό) επιτρεπτής μεταβίβασης κυριαρχίας «όσο η Ένωση δεν συνιστά (ακόμη) Κράτος», αλλά, όπως διατείνεται, ένωση «κυριάρχων» κρατών (Staatenbund)⁴⁵. Το ΟΣΔΓ, συνεπώς, επιθυμεί να διαφυλάξει την εξουσία του «τελικού» ελέγχου της νομιμότητας της δράσης

(44) Βλ. άρθρο 5 ΣΕΕ: «1. Η οριοθέτηση των αρμοδιοτήτων της Ένωσης διέπεται από την αρχή της δοτής αρμοδιότητας. Η άσκηση των αρμοδιοτήτων της Ένωσης διέπεται από τις αρχές της επικουρικότητας και της αναλογικότητας. 2. Σύμφωνα με την αρχή της δοτής αρμοδιότητας, η Ένωση ενεργεί μόνον εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων που της απονέμουν τα κράτη μέλη με τις Συνθήκες για την επίτευξη των στόχων που οι Συνθήκες αυτές ορίζουν. Κάθε αρμοδιότητα η οποία δεν απονέμεται στην Ένωση με τις Συνθήκες ανήκει στα κράτη μέλη».

(45) Χαρακτηριστικές είναι οι επισημάνσεις του παραχωρήσαντος συνεντεύξεις (!) προς υποστήριξη της απόφασης Weiss εισηγητή δικαστή (Berichterstatter) Καθηγητή *Huber P.M.* (2020), *Das EZB-Urteil war zwingend*, 12 Μαΐου 2020, *Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ)*, (πρόσβαση 1 Ιουνίου 2020). Εναλλακτικώς, χρησιμοποιείται και ο όρος *Staaatenverbund* («die Europäische Union, die ein Staaten-, Verfassungs-, Verwaltungs- und Rechtsprechungsverbund darstellt»). Βλ. σχετικά και τις αναπτύξεις του μείζονος ευρωσκεπτικισμού, πρώην συνταγματικού δικαστή *P. Kirchhof* (1991), *Deutsches Verfassungsrecht und Europäisches Gemeinschaftsrecht*, σε: *Beiheft Europarecht (Volume 1/1991, Nomos, Baden-Baden)*, σ. 11, 18 επ. και *του ιδίου* (2005), *Europa auf dem Weg zu einer Verfassung*, σε: *Beckmann K./Dieringer J./Huffeld U.* (επιμ.), *Eine Verfassung für Europa*, Tübingen: Mohr Siebeck Verlag, σ. 359 - 382. Στον αντίποδα πρβλ. *Schönberger C.* (2004), *Die Europäische Union als Bund. Zugleich ein Beitrag zur Verabschiedung des Staatenbund-Bundesstaat-Schemas*, σε: *Archiv des öffentlichen Rechts (Vol. 129, Issue 1, Tübingen: Mohr Siebeck Verlag)*, σ. 81 - 120.

των ενωσιακών οργάνων, κρίνοντας δεσμευτικά και *erga omnes*⁴⁶ πότε αυτά έδρασαν εντός ή εκτός των «νομίων αρμοδιοτήτων και εξουσιών» τους. Κυρίως, όμως, και τούτο δεν έχει αναδειχθεί επαρκώς, θεωρώ, κατά την επιστημονική ανάλυση της εν λόγω ιστορικής απόφασής του, το Δικαστήριο της Καρλσρούης υποορθήτως διατυπώνει ή, για να ακριβολογώ, κατ' αποτέλεσμα εξασκεί, σύμφωνα με τα προεκτεθέντα, μια διττή κυριαρχική αξίωση: α) την αξίωση μιας δεσμευτικής *πολιτειακής αποτίμησης* της Ευρωπαϊκής Ένωσης και β) την εξουσία της επίσης δεσμευτικής αποτύπωσης της πολιτικής αυτοσυνειδησίας του ενωσιακού πολίτη.

Συγκεκριμένα, η ΕΕ συνιστά κατά το ΟΣΔΓ, ως ήδη ελέχθη, δημιούργημα *κρατών, όχι λαών και κυρίως, πολιτών*. Τα κράτη, ως ήδη ελέχθη, και μόνο αυτά έχουν την «κυριότητα» των Συνθηκών. Η μορφή της ίδρυσης της Ένωσης *δια της «σύναψης διεθνών συνθηκών από κυρίαρχα κράτη»* επικαθορίζει και τη νομική της φύση. Ο πολίτης συμμετέχει, στο πλαίσιο αυτής της οπτικής, στις πολιτειακές και πολιτικές διεργασίες αποκλειστικά με την ιδιότητά του ως πολίτης εκάστου «κυρίαρχου» *εθνικού* κράτους. Συνεπώς, *υφίσταται ως πολίτης*, κατ' αυτήν την οπτική πάντα, μόνο εντός των ορίων της *εθνικής* του πολιτικής αυτοσυνειδησίας. Η δυνατότητά του να τη διευρύνει με μια ευρύτερη θέαση της ατομικής πολιτικής του ένθεσης και αναφοράς μάλλον δεν υφίσταται ως πιθανότητα ή και δεοντική δυνατότητα στην εθνοκεντρική συλλογιστική του ΟΣΔΓ. Η πρόσληψη του δικαίου της Ένωσης ως εμπύπτοντος αμιγώς στην κατηγορία του παραδοσιακού «δημόσιου διεθνούς δικαίου» δεν είναι βέβαια επιχειρηματολογικά ανυστερόβουλη⁴⁷. Αντιθέτως, συνιστά τον κομβικό νοητικό μηχανισμό αλλά και την «αναγκαία» νομική προϋπόθεση για την πλήρη κανονιστική «εξάρτηση» του ενωσιακού δικαίου από το εθνικό δίκαιο και, συνεπώς, εν προκειμένω, από τις δικαιοδοτικές αποφάνσεις των εθνικών συνταγματικών δικαστών του ΟΣΔΓ. Αυτό του επιτρέπει, με άλλα λόγια, να

(46) Δεσμευτικής για τη Γερμανία εννοείται, αλλά, με δεδομένη την πολιτικοοικονομική ισχύ της Γερμανίας, αυτή του η απόφαση έχει προδήλως σημαντικότερη ευρύτερη ακτινοβολία, γεγονός που του είναι προφανώς γνωστό.

(47) Η θέαση αυτή προφανώς και δεν είναι αναντίλεκτη. Βλ. το κλασικό κείμενο του *Weiler J. H. H.* (1991), *The Transformation of Europe*, σε: *Yale Law Journal (Vol. 100, Issue 1, Yale Law School of Law)*, σ. 2403 - 2483: «... the Community legal order as it emerged from the Foundational Period appeared in its operation much closer to a working constitutional order than to an entity functioning under public international law».

διατηρεί κατ' ουσίαν τη δική του «κυριαρχία» αλώβητη, με την έννοια του, ως προαναφέραμε, δικαιοδοτικού «τελευταίου» λόγου. Κατ' αυτόν τον τρόπο, εισάγεται και υιοθετείται πλήρως μια, θα έλεγε κανείς, «πολεμική», άκρως σμιττιανή, εριστική θεώρηση των πραγμάτων, διαμετρικώς αντίθετη προς την οπτική των πλουραλιστικών θεωρήσεων⁴⁸. Η Ένωση θεάται ως πηγή εκπόρευσης απειλών για την εθνική πολιτική αυτονομία, ως το «δημοκρατικά ανομομοποιητό ξένο σώμα» που εισβάλλει στην εθνική «δημοκρατική τάξη» και συστέλλει τα δημοκρατικά πρόνομια των εθνικών Κοινοβουλίων⁴⁹.

Το προβαλλόμενο, προφανώς ρηχό και ουδόλως πειστικό επιχείρημα είναι ότι σε τελική ανάλυση το ΟΣΔΓ δεν ομιλεί δεσμεύοντας κανένα άλλο παρά μόνο την Γερμανία και τα θεσμικά της όργανα. Το Δικαστήριο της Καρλσρούης γνωρίζει καλά ότι ο *περί Ευρώπης λόγος και νομολογία των εθνικών συνταγματικών δικαστηρίων, σίγουρα δε ο δικός του, δεν είναι ποτέ λόγος «ιδιωτικός» και αμιγώς «εθνικός», αποκλειστικά δηλαδή απευθυνόμενος και επηρεάζων μόνο τα εθνικά τους ακροατήρια*. Και τούτο διότι, συν τοις άλλοις, το διατυπώνον αυτόν τον λόγο συνταγματικό δικαστήριο, το οποίο είναι επίσης, ως το ίδιο «προσάπτει» στην ΕΚΤ, ένας τυπικός αντιπλειοψηφικός θεσμός («counter-majoritarian institution») ατελούς *δημοκρατικής*, κατ' ουσίαν *λειτουργικής* νομιμοποίησης⁵⁰, δρα σ' ένα κοινό, συνταγματικό χώρο. Τούτου δοθέντος οφείλει να κάνει μια νοητική προβολή της τοποθέτησής του και των συνεπειών της στην εκδοχή του πιθανού πολλαπλασιασμού της επί τον συνολικό αριθμό των κρατών

(48) Ο γράφων, παρά τις διαφορές του στα επιμέρους - κυρίως εν σχέσει με την κατ' εμέ, οφειλόμενη, αναγνώριση της επιστημονικής προσθετικότητας των θεωριών του συνταγματικού πλουραλισμού παρά τα εγγενή λειτουργικά τους όρια εν μέσω κορυφώσεων στοιχειακών κυριαρχικών αντιδικιών-, συνυπέγραψε την «Κοινή δήλωση ευρωπαϊών δημοσιολόγων για την απόφαση του BVerfG της 5.5.2020», <<https://www.constitutionalism.gr/2020-05-27-joint-statement-for-bverfge-05-05-20/>> (National Courts Cannot Override CJEU Judgments - A Joint Statement in Defense of the EU Legal Order, <<https://verfassungsblog.de/national-courts-cannot-override-cjeu-judgments/>>). Η εν λόγω Δήλωση αποτυπώνει μια κατά τα λοιπά ορθή κριτική στην απόφαση Weiss.

(49) Βλ. και *Pernice I.* (2015), Πολυεπίπεδος συνταγματισμός και η κρίση της δημοκρατίας στην Ευρώπη, 6 Μαρτίου 2015, Constitutionalism.gr, <https://www.constitutionalism.gr/pernice-polyepipedos-syntagmatismos/#_ftnref69>.

(50) *Mayer F. C./Steinbeis M.* (2020), Corona Constitutional #15: Polen, die EU und das letzte Wort, Verfassungsblog, (πρόσβαση 1 Ιουνίου 2020), <<https://verfassungsblog.de/corona-constitutional-15-polen-die-eu-und-das-letzte-wort/>>.

μελών της Ένωσης. Το γινόμενο αυτής της προβολής δεν μπορεί να συνιστά αποτέλεσμα που καθιστά ανέφικτη εν τέλει την ίδια την ύπαρξη και συνοχή της ενοποιητικής διαδικασίας. Ακριβώς εδώ αναδεικνύεται και ο ρόλος του ΔΕΕ ως θεσμικά αρμοδίου οργάνου να επιφέρει τις αναγκαίες συζεύξεις και εξισορροπήσεις των διαφορετικών νομικών και πολιτικών προσεγγίσεων μεταξύ των κρατών μελών.

2. Η διάρρηξη της νομιμοποίησης του μηχανισμού της προδικαστικής παραπομπής

Τα προαναφερθέντα, ως ήδη αναφέραμε, δεν σημαίνουν προφανώς ότι αντίστοιχες φιλοδοξίες εξουσιαστικής ερμηνευτικής αυτονομίας δεν έχει διατυπώσει η Καρλσρούη και στο παρελθόν. Με την απόφαση Weiss, όμως, αποφασίζει να άρει την το προηγούμενο διάστημα υφιστάμενη κατάσταση σχετικής ισορροπίας, η οποία συνίσταται στη *δημιουργική ερμηνευτική και θεσμική ασάφεια* σε σχέση με τα όρια των κρίσιμων κυριαρχικών διευθετήσεων. Μια ασάφεια που διασφάλιζε μια εύθραυστη μεν, αλλά *ισορροπία* δε, κινούμενη στο πνεύμα μιας θεσμικής ανεκτικότητας και συμπεριληψής⁵¹. Προσθέτει μάλιστα το κρισιμότερο ποιοτικό στοιχείο της μετάβασης από μια δεδομένη θεωρητική ερμηνευτική στάση στην υπαγωγή συγκεκριμένων περιστατικών σε αυτή και σε μια *κανονιστική/νομική απόφαση με συναπορρέουσες συγκεκριμένες και επαχθείς έννομες συνέπειες*: την κήρυξη του «ανίσχυρου» πράξεων ενωσιακών οργάνων αλλά και την απόκρουση της δεσμευτικότητας απόφασης του ΔΕΕ εκδοθείσας στο πλαίσιο προδικαστικής παραπομπής. Η διάρρηξη της νομιμοποίησης του μηχανισμού της προδικαστικής παραπομπής είναι γεγονός θεμελιακά αποδομητικό⁵², εν δυνάμει δε μοιραίο για την ενωσιακή έννομη τάξη. Η ισορροπημένη τοποθέτηση του ΔΕΕ σε δελτίο Τύπου που εξέδωσε λίγες μέρες μετά την έκδοση της απόφαση Weiss του ΟΣΔΓ⁵³ είναι σαφής

(51) Ο *Eleftheriadis P.* (2020), A Union of Peoples, Oxford University Press, Κεφάλαιο 4 χρησιμοποιεί τον όρο «institutional tolerance».

(52) Ο *Eleftheriadis P.* (2020), Germany's Failing Court, 18 Μαΐου 2020, Verfassungsblog, (πρόσβαση 1 Ιουνίου 2020), <<https://verfassungsblog.de/germanys-failing-court/>>, χρησιμοποιεί έντονους τόνους στην κατά τ'άλλα όλως ενδιαφέρουσα ανάλυσή του επισημαίνοντας ότι το ΟΣΔΓ εν προκειμένω «...committed an unprecedented act of legal vandalism».

(53) ΔΕΕ, Δελτίο Τύπου No 58/20, 8 Μαΐου 2020 - Press release following the judgment of the German Constitutional Court of 5 May 2020: «...In general, it is recalled that the Court of Justice has consistently held that a judgment in which the Court gives a preliminary ruling is binding on the

επ' αυτού: Η απόφαση του ΔΕΕ, η οποία εκδίδεται στο πλαίσιο απάντησης στα προδικαστικά ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί είναι δεσμευτική για το υποβαλόν εθνικό δικαστήριο. Για τη διασφάλιση της ομοιόμορφης εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου το ΔΕΕ έχει αποκλειστική αρμοδιότητα δικαιοδοτικής αξιολόγησης της συμβατότητας με το ενωσιακό δίκαιο των πράξεων των ενωσιακών οργάνων. Διαφορετική εκδοχή θα ισοδυναμούσε με την παραδοχή ότι η νομιμότητα πράξεων των ενωσιακών οργάνων θα υπέκειτο δυνητικώς σε τόσες (πιθανώς, συνεπώς, και μεταξύ τους αποκλίνουσες) δικαιοδοτικές κρίσεις και αξιολογήσεις όσα και τα εθνικά συνταγματικά δικαστήρια των κρατών μελών (σε όσα κράτη μέλη αυτά υφίστανται, άλλως ακόμη ευρύτερα, στο «διάχυτο» έλεγχο κάθε εθνικού δικαστή παντός βαθμού και δικαιοδοσίας). Τα οποία εθνικά δικαστήρια βέβαια, καθότι τούτο το «προνόμιο» δεν επιφυλάσσεται, υποθέτω κατά την πρόσληψη του ΟΣΔΓ, μόνο για το ίδιο, θα μπορούσαν να θεωρήσουν «ανίσχυρη» την πράξη ενωσιακού οργάνου εντός της εννόμου τάξεώς τους ως εκδοθείσα *ultra vires*. Καθίσταται σαφές προδήλως, ότι αυτή η πορεία και συλλογιστική είναι αδιέξοδες.

Η προδικαστική παραπομπή δεν συνιστά απλώς ένα μηχανισμό «χαλαρής» διαδικαστηριακής διαβούλευσης και ανταλλαγής απόψεων μεταξύ ενωσιακού και εθνικού δικαστή⁵⁴. Αποτελεί τον μηχανισμό δια του οποίου δομείται, εξελίσσεται αλλά και εν τέλει *συνέχεται* η ενωσιακή έννομη τάξη. Αν αυτός διαρραγεί ή υπονομευθεί η φύση του ως πλαισίου διατύπωσης απολύτως *δεσμευτικών erga omnes* τοποθετήσεων του ΔΕΕ για ζητήματα ερμηνείας του ενωσιακού δικαίου και κύρους πράξεων των ενωσιακών οργάνων, αναιρείται το κομβικό εργαλείο νομικής, θεσμικής ωρίμανσης και συνοχής της Ένω-

national court for the purposes of the decision to be given in the main proceedings. In order to ensure that EU law is applied uniformly, the Court of Justice alone –which was created for that purpose by the Member States– has jurisdiction to rule that an act of an EU institution is contrary to EU law. Divergences between courts of the Member States as to the validity of such acts would indeed be liable to place in jeopardy the unity of the EU legal order and to detract from legal certainty. Like other authorities of the Member States, national courts are required to ensure that EU law takes full effect. That is the only way of ensuring the equality of Member States in the Union they created».

(54) Βλ. ενδεικτικά *Μεταξά Α.* (2017), Σκέψεις για την ποιοτική ιδιαιτερότητα της ενωσιακής έννομης τάξης, σε: Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση: Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος, Τμηματικός Τόμος για τον Π. Κ. Ιωακειμίδη, εκδ. Παπαζήση, 2017, σ. 308 επ.

σης, το δικονομικό της σύστημα και συνεπώς και η ίδια. Η τυχόν υπόθεση, ότι αυτή η συνέπεια δεν κατέστη αντιληπτή στο β' Τμήμα (Senat) του ΟΣΔΓ που εξέδωσε την απόφαση Weiss, δεν είναι ρεαλιστική, τυχόν κατάφασή της προφανώς δεν θα ήταν και τόσο κολακευτική για το ίδιο. Φραστικές κατασκευές, λεκτικοί εξωραϊσμοί και άνευ αντικρίσματος φιλοευρωπαϊκές κορώνες που, ομοιάζουν ενίοτε με λόγους που εκστομίζονται για τον φίλο που τον συμπαθούμε μόνο όσο ελέγχουμε ότι δεν απειλεί την εθνοκεντρική μας αυθεντία, δεν μπορούν να αντιστρέψουν αυτή την εικόνα. Το μείζον ερώτημα παραμένει και είναι το εξής: Προσχωρεί κανείς στη θέαση της Ένωσης ως ενός σταδιακά ενοποιούμενου πολιτειακού μορφώματος στη βάση μιας έννομης τάξης χαρακτηριζόμενης από μια προϊούσα συζευκτική συνταγματοποίηση ή εμμένει στην προσέγγισή της ως ένωσης κρατών με αεροστεγώς απομονωμένα, συνταγματικά συστήματα αυτοαναφορικής κυριαρχικότητας βεσφαλικής κοπής, τα οποία περιχαράκωνονται αντιμετωπίζοντας αμυντικά ως απειλή την ενωσιακή προοπτική;

3. Απουσία πολιτικής και δικαιοδοτικής ενσυναίσθησης;

Η κατάληξη του διατακτικού της απόφασης Weiss, ήτοι η χορήγηση προθεσμίας τριών μηνών στην ΕΚΤ να αποδείξει ότι τα επιδικα μέτρα που έλαβε δεν προσκρούουν στην αρχή της αναλογικότητας, απόδειξη που μάλλον παρίσταται ευχερής να παρασχεθεί *-ευχερής*, καθότι πρακτικώς μάλλον στην ονομαστική της αξία *ανέφικτη*, όσο αντιφατικό τούτο ηχεί-, καταδεικνύει και μια μείζονα «ασυμμετρία» της εν λόγω απόφασης, η οποία είναι ενδεικτική και της *απουσίας νομικής και πολιτικής ενσυναίσθησης που τη χαρακτηρίζει*. Δεν είναι πράγματι ασύμμετρο και, για να χρησιμοποιήσουμε και την προσφιλή στο ΟΣΔΓ ορολογία, όντως «δυσανάλογο», για μια εν τέλει περίπτωση (δήθεν) «πλημμελούς αιτιολόγησης» μιας πράξης ενωσιακού οργάνου, την οποία το ίδιο το ΟΣΔΓ θεωρεί μάλιστα ως εν τριμήνω εν δυνάμει αναιρέσιμη (!), να εκστομίζεται σε *αυτήν* την τρέχουσα πολιτική συγκυρία εν μέσω πανδημίας και μείζονων διερωπήσεων και προσπαθειών –και σε ενωσιακό επίπεδο– για την αντιμετώπιση των δραματικών της οικονομικών και κοινωνικών συνεπειών, το *ultra vires*, ήτοι μια κατηγορία οδηγούσα στην πλέον προκεχωρημένη διάρρηξη του

δικαστικού διαλόγου μεταξύ ΟΣΔΓ και ΔΕΕ⁵⁵; Ιδίως μάλιστα όταν αυτή συνοδεύεται από τον μάλλον πλέον οξύ ψόγο που μπορεί να απευθύνει δικαστής σε δικαστή, ήτοι αυτόν της διαπραχθείσας δικαστικής «αντικειμενικής αυθαιρεσίας» (“Willkür” - «objektiv willkürlich»⁵⁶) αλλά και της ερμηνευτικής και μεθοδολογικής ανεπάρκειας; Αντίστοιχα, η απεύθυνση της απώτατης διαρρηκτικής δικαιοδοτικής κρίσης του «ανίσχυρου» σε σχέση με μια συγκεκριμένη απόφαση του ΔΕΕ εν όψει του ότι τούτο έδρασε «υπεράνω των νομίμων εξουσιών του», συγκροτεί την πιο καίρια απόπειρα απονομιμοποίησης του τελευταίου, όταν αυτή προέρχεται από το ΟΣΔΓ, το μόνο δηλαδή δικαιοδοτικό όργανο που εντός του ευρωπαϊκού δικαστικού χώρου ισούψως θα μπορούσε να το πράξει.

Διερωτάται κανείς, οι δικαστές της Καρλσρούης δεν γνωρίζουν ότι το ΔΕΕ δεν συνιστά το «όποιο» θεσμικό όργανο της ΕΕ, αλλά ιστορικά τον θεματοφύλακα και θεμελιωτή της ευρωπαϊκής έννομης τάξης και του ενοποιητικού εγχειρήματος εν γένει αλλά

(55) Βλ. *Hirsch G.* (1996), *Europäischer Gerichtshof und Bundesverfassungsgericht - Kooperation oder Konfrontation?*, σε: *Neue Juristische Wochenschrift* (Frankfurt: C. H. Beck), σ. 2457 - 2466 και *Schilling T.* (1996), *The Autonomy of the Community Legal Order: An Analysis of Possible Foundations*, σε: *Harvard International Law Journal* (Volume 37/1996), σ. 389 - 409 (403 επ.).

(56) ΟΣΔΓ, σκέψη 118 - 119. Ως αναφέρει ο (κατά τη δημοσίευση της απόφασης, ακόμη) Πρόεδρος του ΟΣΔΓ *A. Vosskuhle* σε δημόσια συνέντευξη του: «Einige Formulierungen darin, das Wort ‘willkürlich’ etwa, mögen dem Laien schroff erscheinen, Juristen wissen sie richtig einzuschätzen». Πηγή: “Recht und Gesetz verpflichtet - Vosskuhle verteidigt Karlsruher EZB-Urteil“, 13 Μαΐου 2020, *n-tv.de*, (πρόσβαση 20 Ιουνίου 2020), <<https://www.n-tv.de/politik/Vosskuhle-verteidigt-Karlsruher-EZB-Urteil-article21778548.html>>. Βλ. και *Kahl W.* (2020), *Ein Befreiungsschlag*, 19 Μαΐου 2020, *Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ)*, (πρόσβαση 22 Ιουνίου 2020), <<https://www.faz.net/einspruch/ezb-urteil-ein-befreiungsschlag16776946.html?GEP=s1&premium=0x46ae12e1826c9d4215a4cecb287d71a>>: «Dieser strenge Maßstab des BVerfG erklärt im Übrigen auch die für juristische Laien schroff und anmaßend klingenden, aber aus der Sache heraus (Zurücknahme der eigenen Kontrollkompetenz aus Rücksichtnahme auf die vorrangige Kontrollkompetenz der Kollegen in Luxemburg) begründeten Formulierungen im PStP-Urteil. Man muss die vom BVerfG gewählten Worte in diesen Kontext einordnen, um zu verstehen, dass sie in der Sache gerade keine Konfrontation, sondern ein tendenzielles Entgegenkommen gegenüber dem EuGH darstellen». Σε αντίθεση με το προβαλλόμενο από τους *Vosskuhle* και *Kahl* προαναφερθέν επιχείρημα ότι ο ψόγος της «δικαστικής αυθαιρεσίας» και της «μεθοδολογικής ανεπάρκειας» δεν εκλαμβάνονται τόσο «δραματικά» από τους Νομικούς, θα αντέτεινα ότι *κατεξοχήν από αυτούς* (τους Νομικούς) αυτοί οι δύο χαρακτηρισμοί οφείλουν να εκλαμβάνονται στην ονομαστική τους αξία ως χαρακτηρισμοί μεζονος υποτίμησης αυτού έναντι του οποίου εκφέρονται. Διερωτώμαι αν όχι αυτοί οι χαρακτηρισμοί, εν τέλει ποιοι άλλοι θα ήταν πλέον οξείς εν προκειμένω.

και την προμετωπίδα της προάσπισης του δικαιοκρατικού κεκτημένου της Ένωσης όταν αυτό χρειάζεται; Κατεξοχήν δηλαδή σήμερα όταν οι καταστατικές αρχές του κράτους Δικαίου και συνεπώς της ίδιας της Ένωσης τελούν στο αποκορύφωμα της ζωτικής τους υπονόμησης από τα αυταρχικά καθεστώτα στην καρδιά του ενωσιακού τοπίου. Αγνοούν άραγε οι δικαστές του ΟΣΔΓ ή μήπως «στιγμιαίως» τους διέφυγε, ότι οι άτολμες ή και άβουλες πολιτικές ελίτ της Ένωσης έχουν κατ’ ουσίαν μεταθέσει στις «πλάτες» του Δικαστηρίου του Λουξεμβούργου το έργο της στηλίτευσης και καταστολής των ωμών παραβιάσεων εκ μέρους των αυταρχικών καθεστώτων της Ουγγαρίας και Πολωνίας του –ανάμεσα στα πολλά άλλα– ζωτικού αγαθού της δικαστικής ανεξαρτησίας; Δηλαδή μιας θεμελιακής δικαιοκρατικής αρχής, έναντι της προάσπισης της οποίας κατεξοχήν κάθε συνταγματικός δικαστής θα όφειλε τη μέγιστη ευαισθητοποίηση;

Κατ’ αυτήν την έννοια, η απάντηση που ενδεχομένως θα όφειλε να δοθεί στη σχετική –ο ίδιος την προσεγγίζει ως (αρνητικά) ρητορική– διερώτηση που διατυπώνει ο *D. Grimm*, αν δηλαδή θα έπρεπε μια δικαστική κρίση «που στηρίζεται στο Δίκαιο» εκ μέρους συνταγματικών δικαστών έστω χρονικά να μετατίθεται αν πιθανολογείται σφόδρα η εκμετάλλευσή της για αλλότριους διαβρωτικούς δικαιοκρατικών κατακτήσεων σκοπούς από καιροφυλακτούντες προθύμους⁵⁷, είναι κατ’ εμέ καταφατική. Τούτο για δύο κυρίως λόγους: α) Οφειλόμενη είναι κατ’ αρχάς η εννοιολογική διάστιξη μεταξύ του «Δικαίου» και μιας ερμηνευτικής, περισσότερο πολιτικής και λιγότερο νομικής, προσέγγισης ενός (έστω κορυφαίου θεσμικού κύρους στο εσωτερικό της έννομης τάξης του) δικαιοδοτικού οργάνου, το οποίο «δεν μπορούσε να περιμένει»⁵⁸ να προβεί στη διατύπωση της. β) Η επιλεκτική καταφυγή στο επιχείρημα, ειδι-

(57) Βλ. *Grimm D.* (2020), *EZB-Urteil und die Folgen - Jetzt war es so weit*, 18 Μαΐου 2020, *Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ)*, (πρόσβαση 7 Ιουνίου 2020), <<https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/ezb-urteil-jetzt-war-es-so-weit-16773982.html>>: „Aber soll man sich von Richtern, denen es doch ums Recht gehen muss, wünschen, dass sie eine nach ernsthafter Prüfung rechtlich gebotene Entscheidung unterlassen, weil sie von anderen missbraucht werden kann?“.

(58) Όπως χαρακτηριστικά μας αναφέρει ο εισηγητής της *Weiss* συνταγματικός δικαστής *P.M. Huber*: «Man könne aber «nicht warten, bis wieder eine Schönwetterperiode kommt»». Πηγή: «Das Vernünftigste wäre, den Ball flach zu halten», *Legal Tribute Online*, (πρόσβαση 22 Ιουνίου 2020), <<https://www.lto.de/recht/nachrichten/n/bverf-g-huber-verteidigt-ezb-urteil-ultra-vires-eugh/>>.

κώς από ένα δικαστήριο ως το ΟΣΔΓ υψηλότατου θεσμικού βάρους που περηφάνως φέρει στην ιστορική του διαδρομή την καίρια πολιτική του παρεμβατικότητα σε μείζονα θέματα, ότι η δικαιοδοτική του θέαση υπαγορεύεται από «αμιγώς νομικές» σταθμίσεις και κρίσεις, είναι απλώς μη πειστική. Ειδικώς ο εξέχων πρώην συνταγματικός δικαστής Grimm θα έπρεπε τούτο να το γνωρίζει. Ήδη, μόνο έκπληξη δεν προκαλεί το γεγονός ότι η απόφαση του ΟΣΔΓ τυγχάνει επιλεκτικών επευφημιών και χειροκροτημάτων, η προέλευση των οποίων μάλλον πρέπει να προβληματίζει τους συντάκτες της⁵⁹: κύκλοι προσκείμενοι στα προαναφερθέντα αυταρχικά καθεστώτα, αλλά και το ευρωσκεπτικιστικό, ακροδεξιό γερμανικό AfD επιχαίρουν για το «απελευθερωτικό άλμα» (Befreiungsschlag) που έλαβε χώρα. Η υιοθέτηση ενός όλως οριακού νομικού κατηγορήματος, του «ultra vires», από το πλέον ισχυρό, μέχρι σήμερα εν πολλοίς προσεκτικό και μετρημένο Συνταγματικό Δικαστήριο της Γερμανίας, οδηγεί σε μια «εκκοσμίκευση» και τοις πράγμασι νομιμοποίηση της νομικής αυτής ακρότητας.

Αναφύεται, συνεπώς, το ερώτημα αν το εν τέλει εν προκειμένω δρων «εκτός» της ιστορικής του θεσμικής ευθύνης όργανο είναι μάλλον το εκδόσαν την εν λόγω απόφαση Δικαστήριο της Καρλσρούης⁶⁰. Οι συνταγματικοί δικαστές οφείλουν να έχουν επίγνωση του γεγονότος ότι όταν η χρήση ακραίων σχημάτων και κατηγοριών νομιμοποιείται, τότε τούτα αυτονομούνται από τις προθέσεις του αρχικώς εκστομίσαντος και τίθενται στη διάθεση εκάστου που θα επιθυμήσει να τα χρησιμοποιήσει και εκτός ορίων θεσμικής, πολιτικής και δικαιοδοτικής ευπρέπειας. Δυστυχώς αυτό συνέβη: η ύψιστη αποδομητική κατηγορία εκστομίστηκε από τον μάλλον μόνο φορέα που δια

της υιοθέτησής του μπορούσε θεσμικώς και συμβολικώς να τη νομιμοποιήσει⁶¹.

Θα αντιτείνει κανείς ότι τα παραπάνω δεν θα συνιστούσαν ενδεχομένως επαρκή λόγο ανάσχεσης για το ΟΣΔΓ στο να αναδείξει τις τυχόν κατά τη θεώρησή του υφιστάμενες «ερμηνευτικές και νομικές πλημμέλειες» της προδικαστικής απόφασης Weiss του ΔΕΕ⁶². Με άλλα λόγια, θα μπορούσε να διατυπωθεί η άποψη, ότι η πολιτική ή και αισθητική/διαλεκτική ενσυναίσθηση (π.χ. σε σχέση με την επιλογή του βέλτιστου χρονισμού για τη δημοσίευση μιας τόσο κομβικής δικαστικής απόφασης ή σε σχέση με την αποφυγή χρήσης όρων και κατηγορημάτων στον ενδο-δικαστικό διάλογο που συνιστούν κατ' ουσίαν τις απώτατα αρνητικές αξιολογικές αποτιμήσεις στις οποίες δύναται να υπαχθεί ένας επιστημονικός συλλογισμός –βλ., ως επισημάναμε, τη χρήση των όρων «δικαστική αυθαιρεσία», «μη κατανοητή ερμηνευτική υπαγωγή»), δεν συνιστά μια απαραίτητη ιδιότητα κάθε συνταγματικού δικαστή.

Αν και, ως προανέφερα, αυτή η τοποθέτηση δεν φαίνεται πειστική, προς στιγμήν ας υπαχθούμε σε αυτή, για να αποτιμήσουμε τον διατυπωθέντα από το ΟΣΔΓ συλλογισμό επί της νομικής του ουσίας. Ο ενίοτε δυσδιάκριτης συνοχής δικανικός συλλογισμός του ΟΣΔΓ προβαίνει σε μια *δογματικά ασαφή*, αλλά και *λογικά προβληματική*, σύμμιξη μιας κομβικής δικαιοκτικής αρχής, της αρχής της αναλογικότητας, με το ζήτημα της οριοθέτησης των αρμοδιοτήτων των ενωσιακών οργάνων⁶³. Η «χρήση» της αρχής της αναλογικότητας⁶⁴ ως νομικού εργαλείου δεν μπορεί να οδηγήσει στην κατά περιεχόμενο δικαστική αξιολόγηση από το εκάστοτε εθνικό δικαστήριο της επί της ουσίας «ορθότητας» ή και «νομιμότητας»⁶⁵ των απο-

(59) Βλ. και τη δημόσια κριτική τοποθέτηση του εν ενεργεία (και εκ των αρχαιοτέρων) δικαστή του Γερμανικού Ακυρωτικού (BGH) *Meier-Beck P.* (2020), *Ultra Vires?*, 11 Μαΐου 2020, D'Kart Antitrust Blog, (πρόσβαση 1 Ιουνίου 2020), <<https://www.d-kart.de/en/blog/2020/05/11/ultra-vires/#comments>>, όπως επίσης *B. Σκουρή* (2020), Το Γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο καταλογίζει στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπέρβαση των αρμοδιοτήτων τους, 28 Μαΐου 2020, Constitutionalism.gr.

(60) Πρβλ. *Martucci F.* (2020), *La BCE et la Cour constitutionnelle allemande: souligner les paradoxes de l'arrêt du 5 mai de la Cour constitutionnelle allemande*, 11 Μαΐου 2020, Le Club des Juristes, (πρόσβαση 10 Ιουνίου 2020), <<https://www.leclubdesjuristes.com/blog-du-coronavirus/que-dit-le-droit/la-bce-et-la-cour-constitutionnelle-allemande-souligner-les-paradoxes-de-larret-du-5-mai-de-la-cour-constitutionnelle-allemande/>>.

(61) *Maduro M. P.* (2020), *Some Preliminary Remarks on the PSPP Decision of the German Constitutional Court*, 6 Μαΐου 2020, Verfassungsblog, (πρόσβαση 1 Ιουνίου 2020), <<https://verfassungsblog.de/some-preliminary-remarks-on-the-pspp-decision-of-the-german-constitutional-court/>>.

(62) Έτσι λ.χ. βλ. *Grimm D.* (2020), *EZB-Urteil und die Folgen - Jetzt war es so weit*, 18 Μαΐου 2020, Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ), (πρόσβαση 7 Ιουνίου 2020), <<https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/ezb-urteil-jetzt-war-es-so-weit-16773982.html>>.

(63) ΟΣΔΓ, Απόφαση της 5ης Μαΐου 2020, 2 BvR 859/15 σκ. 232.

(64) Η αρχή της αναλογικότητας αποτυπώνεται και στο πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο κατά βάση στη διάταξη του άρθρου 5 παρ. 4 της ΣΕΕ, η οποία προβλέπει τα εξής: «Σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας, το περιεχόμενο και η μορφή της δράσης της Ένωσης δεν υπερβαίνουν τα απαιτούμενα για την επίτευξη των στόχων των Συνθηκών».

(65) Πόσω μάλλον αν τα δύο αυτά μεγέθη «νομιμότητας» και «ορθότητας» ταυτίζονται, καθότι, εν προκειμένω, το ΟΣΔΓ «νόμιμο» θεωρεί αυτό που

φάσεων ενωσιακών οργάνων. Τούτο ισχύει κατά μείζονα λόγο για την ΕΚΤ, η οποία εκ του ιδίου του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου οφείλει να είναι ανεξάρτητη και αυτόνομη στη σχετική της δράση, προφανώς τελούσα υπό το δικαστικό έλεγχο του ΔΕΕ⁶⁶. Με άλλα λόγια, ο από τον εθνικό δικαστή διενεργούμενος έλεγχος πήρησης των «ορίων των αρμοδιοτήτων» τους εκ μέρους των ενωσιακών οργάνων δεν μπορεί, δια της έγερσης αξιώσεων δικαιοδοτικής κρίσης για την «πειστικότητα» του περιεχομένου των αποφάσεών τους, να οδηγεί στην κατ' ουσίαν υποκατάστασή τους από τον εθνικό δικαστή. Μα ακόμη κι αν τυχόν η διεκδίκηση τέτοιας εξουσίας από το ΟΣΔΓ εγένετο δεκτή, τούτο, οφείλουμε προφανώς να δεχθούμε, δεν θα μπορούσε να ισχύσει μόνο για το ίδιο. Αν είναι, όμως, έτσι, καθίσταται αντιληπτό τι αυτό θα συνεπήγετο, αν το «δικαίωμα» αυτό αποφάσιζαν να το εξασκήσουν οι εθνικοί δικαστές όλων των κρατών μελών⁶⁷. Η αξίωση, έκαστο ενωσιακό όργανο να αποτιμά προληπτικώς τις επιπτώσεις που έχουν ή θα είχαν αποφάσεις ή πράξεις του και, εν συνεχεία, το αποτέλεσμα αυτής της αποτίμησης να αξιολογείται από όλα τα (βουλούμενα να προβούν σε τέτοια δικαιοδοτική αξιολόγηση) εθνικά δικαστήρια –υπό το, κατ' αυτήν την έννοια μάλλον ψευδεπίγραφο, κέλυφος του *ultra vires* ελέγχου– σε σχέση με το αν καλύπτει τις δικές τους νομικές θεάσεις αλλά και ιδεολογικές και ηθικοπολιτικές προτιμήσεις, είναι, για προφανείς λόγους, και *πρακτικά ατελέσφορη*. Η νομιμότητα πράξεων ενός οργάνου δεν μπορεί να υπόκειται στην αίρεση της σωρευτικής μάλιστα κατάφασής της από τους δικαιοδοτικούς μηχανισμούς όλων των κρατών μελών, οι οποίοι, ως είναι μάλλον σαφές, δεν ταυτίζονται στις επιμέρους προσεγγίσεις τους, οι δε όποιες τοποθετήσεις τους προφα-

ο γερμανικός ορντολιμπεραλισμός και η γερμανική συντηρητική ηθική αντιλαμβάνεται ως «ορθό».

(66) Marzal T. (2020), Is the BVerfG PSPP decision “simply not comprehensible”? A critique of the judgment’s reasoning on proportionality, 9 Μαΐου 2020, *Verfassungsblog*, (πρόσβαση 1 Ιουνίου 2020), <<https://verfassungsblog.de/is-the-bverfg-pspp-decision-simply-not-comprehensible/>>.

(67) Βλ. σχετικά Weiler J.H.H./Sarmiento D. (2020), The EU Judiciary After Weiss – Proposing A New Mixed Chamber of the Court of Justice, 1 Ιουνίου 2020, *EU Law Live*, (πρόσβαση 10 Ιουνίου 2020), <<https://eulawlive.com/op-ed-the-eu-judiciary-after-weiss-proposing-a-new-mixed-chamber-of-the-court-of-justice-by-daniel-sarmiento-and-j-h-h-weiler/>>. «If every constitutional or high court of each of our Member States were to emulate the German example, it would really spell the end of the EU as an integrated legal space of justice and the rule of law and fatally damage the single market».

νώς δεν υπόκεινται σε κάποια υποχρέωση σύγκλισης με αυτές του ΟΣΔΓ. Συνεπώς, η συνειδητοποίηση του προδήλως πρακτικώς ανέφικτου της υλοποίησης της νοητικής του κατασκευής οφείλει να συνιστά περαιτέρω λόγο ανάσχεσης του δικαιοδοτικού μαζιμαλισμού του ΟΣΔΓ ως προς τη διατύπωση της εν προκειμένω υιοθετηθείσης επιχειρηματολογίας.

4. Μεθοδολογικές και νομικολογικές αυθαιρεσίες

Εκτός, όμως, των προαναφερθέντων, εν προκειμένω, το Δικαστήριο προβαίνει σε μια ερμηνευτικά μετέωρη και αντιφατική συσχέτιση της έννοιας της *αρμοδιότητας* με την *αρχή της αναλογικότητας*. Η έννοια της αρμοδιότητας, ήτοι ένα μέγεθος που προσδιορίζεται από ένα συγκεκριμένο νομικό πλαίσιο οριοθέτησης εξουσιών, εντός του οποίου ένα όργανο ή ένα δικαστήριο δύναται να λαμβάνει μία απόφαση, *δεν μπορεί να συναρτάται με την κατάφαση του αν η τελικώς ληφθείσα απόφαση είναι συμβατή ή όχι με την αρχή της αναλογικότητας, καθότι «αναλογικές» αποφάσεις μπορεί να λαμβάνει και ένα όργανο, το οποίο κατά τ' άλλα δεν έχει αρμοδιότητα να προβεί στη λήψη τους*. Αντιθέτως, η αρμοδιότητα ενός οργάνου δεν αίρεται εκ του γεγονότος ότι έλαβε μια παραβιάζουσα την αρχή της αναλογικότητας απόφαση, καθότι, ως ελέχθη, τα δύο μεγέθη, *αρμοδιότητα* και *αρχή της αναλογικότητας* δεν συμφύρονται ούτε προφανώς απορροφώνται το ένα από το άλλο. Αντιφατικός και αντιβαίνων στη νομική λογική παρίσταται ο συλλογισμός του ΟΣΔΓ άρα και κατά τούτο: Η νομική αξιολόγηση του ότι ένα όργανο έδρασε παραβιάζοντας την αρχή της αναλογικότητας *προϋποθέτει κατάφαση της αρμοδιότητάς του*, άλλως η ίδια η ανυπαρξία αρμοδιότητας καθιστά άνευ αντικειμένου και παρελκόμενη την αποτίμηση της αναλογικότητας της δράσης του.

Αν παρόλα αυτά, ένα όργανο θεωρηθεί ότι έδρασε αναρμοδίως, τούτη η διαγνωσθείσα «παθογένεια» δεν μπορεί να αρθεί δια της χορήγησης επεξηγήσεων (sic: εντός τριμήνου), οι οποίες θα καταστήσουν αναδρομικώς τη δράση του σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας⁶⁸. Αντιστοίχως, το γεγονός ότι το

(68) Θα μπορούσε μάλιστα όλως ευλόγως να επισημανθεί εδώ ότι, ως και προηγουμένως υπαινιχθήκαμε, αν η παθογένεια των επίδικων πράξεων της ΕΚΤ (και της απόφασης του ΔΕΕ κατ' επέκταση) θεωρείται από το ΟΣΔΓ εν δυνάμει ίασιμη εντός 3 μηνών με την παροχή κάποιων διευκρινίσεων και πληροφοριών, τότε η διατύπωση του έσχατου κατηγορήματος *ultra vires* φαντάζει όντως «δυσανάλογο». Συνεπώς, και εδώ το

ΔΕΕ –υποτίθεται– δεν αποτίμησε ορθώς την υπέρβαση της αρμοδιότητας εκ μέρους της ΕΚΤ, δεν καθιστά την κρίση του «ακατανόητη» («nicht nachvollziehbar»). Κατά τον λογικώς καινοφανή συλλογισμό του ΟΣΔΓ, η αρμοδιότητα του ΔΕΕ να ερμηνεύει το ενωσιακό δίκαιο και να κρίνει τη νομιμότητα της δράσης των ενωσιακών οργάνων λήγει στο σημείο που η ερμηνεία που υιοθετεί δεν είναι (πλέον) «κατανοητή» από το ίδιο⁶⁹. Ο όρος «nachvollziehbar» (κατανοητός) εδώ χρησιμοποιείται μάλλον καταχρηστικά αλλά και λογικά εσφαλμένα: δεν εννοεί τη νοητική πρόσληψη και προσπελασιμότητα από «εμένα» του λεχθέντος, αλλά προφανώς τη διαπίστωση της έλλειψης προσχώρησης του «άλλου» στη «δική μου» νομική ερμηνεία και πολιτικοφιλοσοφική θεώρηση. «Κατανοώ», μας λέγει κατ'ουσίαν το ΟΣΔΓ, ότι υιοθετεί τα δικά μου εργαλεία μεθόδου και καταλήγει σε συμπεράσματα με τα οποία δεοντικώς συντάσσομαι.

Ο κριτικός ψόγος που διατυπώνει το Δικαστήριο εμπεριέχει συνεπώς κατά τούτο, αν ιδωθεί με προσοχή, ένα σημαντικό λογικό άλμα και αποδίδει, κυρίως, μια μείζονα *ερμηνευτική αλαζονεία*: Η αδυναμία «κατανόησης» ενός συλλογισμού από κάποιο αξιολογούν υποκείμενο δεν καθιστά την πράξη ή απόφαση, που τον εμπεριέχει ή προϋποθέτει, «ultra vires», δεν τον εκβάλλει δηλαδή eo ipso από τη σφαίρα των «νομίμων εξουσιών» του έτερου υποκειμένου που τον έχει εκφέρει. Αν τούτο γινόταν δεκτό, η υποκειμενική πρόσληψη του όποιου δικαιοδοτικού οργάνου (εδώ του ΟΣΔΓ) θα συνεπήγετο «αντικειμενικές» νομικές συνέπειες για την απόφαση ενός άλλου, εν προκειμένω μάλιστα όχι ενός κατώτερου και υποκειμένου στη δικαιοδοτική «εποπτεία» του ΟΣΔΓ γερμανικού Fachgericht, αλλά του ανωτάτου δικαιοδοτικού οργάνου της ΕΕ. Όλα τούτα συνιστούν εντούτοις απολύτως αδιέξοδες, ως μου επιτραπεί ο όρος, μεγαλομανείς προσεγγίσεις, μάλλον αταίριαστες στα συμφρα-

ΟΣΔΓ μάλλον υποπίπτει στο «παράπτωμα» που προσάπτει στην ΕΚΤ και το ΔΕΕ, παραβιάζον το ίδιο την αρχή της αναλογικότητας. Έτσι ορθά και Schwan G. (2020), Der Weg aus der Falle, Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ), 5 Ιουνίου 2020, <<https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/ezb-urteil-des-bundesverfassungsgerichts-replik-auf-dieter-grimm-16800518.html>>.

(69) ΟΣΔΓ, Απόφαση της 5ης Μαΐου 2020, 2 BvR 859/15, σκ. 116: «Dem steht die anderweitige Auffassung des Gerichtshofs im Urteil vom 11. Dezember 2018 nicht entgegen, da das Urteil in diesem Punkt schlechterdings nicht mehr nachvollziehbar und insoweit ultra vires ergangen ist». Πρβλ. την οξεία κριτική που ασκεί στον εν λόγω συλλογισμό του ΟΣΔΓ ο Meier-Beck P. (2020), Ultra Vires?, D'Kart Antitrust Blog, (πρόσβαση 31 Μαΐου 2020), ό.π. 59.

ζόμενα του ευρωπαϊκού, κατ' ανάγκη *συζευκτικού* συνταγματισμού.

Κάνοντας, συνεπώς, το ΔΕΕ έναν «οριακό απλώς» έλεγχο, κρίνοντας δηλαδή ότι δεν υπάρχει «πρόδηλη» παραβίαση των Συνθηκών από την ΕΚΤ, εξέπεσε (κατ'ουσίαν) από τη δικαιοδοσία του να κρίνει τη νομιμότητα της δράσης ενός ενωσιακού οργάνου, με την έννοια ότι η γενόμενη κρίση του δεν γίνεται «δεκτή» από το ΟΣΔΓ. Άρα, το Δικαστήριο του Λουξεμβούργου κινήθηκε ultra vires, όχι ακριβώς επειδή υπερέβη τη δικαιοδοσία του, αλλά επειδή δεν την άσκησε «ορθώς» και με «επαρκή ελεγκτική, δικαιοδοτική ένταση» έναντι ενός ενωσιακού οργάνου κατά την άποψη ενός εθνικού συνταγματικού δικαστηρίου⁷⁰. Δεν πρόκειται εν τέλει για διαφορές περί την «ερμηνευτική μέθοδο» ως μάλλον ανακριβώς επικαλείται το ΟΣΔΓ, αλλά για διαφορές περί το *συμπέρασμα της ερμηνευτικής διεργασίας*, το οποίο δεν τυγχάνει της επιδοκιμασίας της Καρλσρούης.

Αυτή η μάλλον παράδοση, εγωκεντρική συλλογιστική αλληλουχία, αντιθέτως προς τις μαξιμαλιστικές βεβαιότητες του ΟΣΔΓ ότι η θέση του εν προκειμένω συνιστά περίπου «κοινό τόπο» δικαιοδοτικής προσέγγισης μεταξύ των εθνικών συνταγματικών δικαστηρίων στην Ένωση⁷¹, είναι μάλλον μειοψηφική⁷² εν σχέσει με τη νομολογιακή πρακτική του περιορισμού της πυκνότητας του δικαστικού ελέγχου επί πολλαπαραγοντικών, σύνθετων «τεχνικών» θεμάτων και εκτιμήσεων επηρεαζουσών τις αποφάσεις διοικητικών ή νομοθετικών οργάνων (λ.χ. στον τομέα της νομισματικής πολιτικής)⁷³. Η πληθωριστική παραπομπή

(70) Βενιζέλος Ε. (2020), Η Ντοβίλ του γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου, 16 Μαΐου 2020, ΤΑ ΝΕΑ Σαββατοκύριακο, (πρόσβαση 25 Ιουνίου 2020), <<https://www.evenizelos.gr/mme/articlesinthepress/435-articles/2020/6245-ta-nea-ev-venizelos-i-dovil-tou-germanikoy-syntagmatikoy-dikastiriou.html>>.

(71) Εμπειρικά πειστική αποδόμηση του παγίως διατυπώνομενου από το ΟΣΔΓ ισχυρισμού ότι ο έλεγχος συμβατότητας με τη συνταγματική ταυτότητα και ο έλεγχος ultra vires τυγχάνουν σχεδόν καθολικής αποδοχής από τα εθνικά δικαστήρια όλων των κρατών μελών στοιχειοθετεί η Monica Claes (2016), The Validity and Primacy of EU Law and the «Co-operative Relationship» between National Constitutional Courts and the Court of Justice of the European Union, σε: Maastricht Journal of European and Comparative Law (Volume 23, Issue 1, Metro Publications), σ. 151 - 170: «The analysis demonstrates that the position of the German court is much more isolated than it wants us, and the Court of Justice to believe».

(72) Wegener B. (2020), Verschoben verhoven! Traurige Einblicke in Karlsruher Parallelwelten, Verfassungsblog, (πρόσβαση 10 Ιουνίου 2020), <<https://verfassungsblog.de/verschoben-verhoben/>>.

(73) Ορθή κατά τούτο η επισήμανση του Β. Βενιζέλου [Venizelos E. (2020), Passive and Unequal: The Karlsruhe Vision for the Eurozone, 27

σε 36 (!) αποφάσεις του ΔΕΕ στη σκέψη 126 της απόφασης του έπρεπε να είναι μάλλον επαρκής για το ΟΣΔΓ εν σχέσει με την καταγραφή του γεγονότος ότι το ΔΕΕ παραδοσιακά και *παγίως, όχι εκτάκτως* στην απόφαση PSPP/Weiss, οριοθετεί τον υπ' αυτού διενεργούμενο έλεγχο της αναλογικότητας περισσότερο στο πλαίσιο μιας αξιολόγησης του εύλογου και ορθολογικού χαρακτήρα του κρινόμενου μέτρου⁷⁴. Τούτο το πράττει συν τοις άλλοις στο πλαίσιο μιας συζευκτικής απόπειρας συγκερασμού πλειόνων ετερογενών προσεγγίσεων επί του θέματος στον κοινό ευρωπαϊκό συνταγματικό χώρο. Η αξίωση υπαγωγής όλων στην επί του θέματος θέαση και ερμηνεία του Δικαστηρίου της Καρλσρούης ως προϋπόθεση της εκ μέρους του κατάφασης της «μεθοδολογικής ορθότητας» εν προκειμένω κινείται, συνεπώς, στην κατεύθυνση της ίδιας αυτοαναφορικής και ελαφρώς «διδασκαλικής»⁷⁵ συλλογιστικής.

Αντιστοίχως προβληματική είναι και η «αξιοποίηση» εκ μέρους του ΟΣΔΓ της έννοιας της γερμανικής «συνταγματικής ταυτότητας». Σημειώνει το Δικαστήριο στη σκέψη 101: «Die demokratische Legitimation der in Deutschland ausgeübten öffentlichen Gewalt durch das Staatsvolk gehört als wesentlicher Inhalt des

Μαΐου 2020, Verfassungsblog, (πρόσβαση 1 Ιουνίου 2020), <<https://verfassungsblog.de/passive-and-unequal-the-karlsruhe-vision-for-the-eurozone/>>: «Thus, the BVerfG turns judicial activism in complex technical monetary policy issues into a general principle of European law which it derives from common constitutional traditions. But if there is a common tradition, it is judicial self-restraint in the control of technical assessments, including monetary policy decisions, where this is still practised at national level. According to the BVerfG, when the CJEU does not apply the methodological conception of the German Constitutional Court, it does not act as an institution of the EU, so it moves *ultra vires*. That is why the CJEU decision in the Weiss case is denounced as incomprehensible and irrational». Θεωρώ, εντούτοις, ότι εδώ δεν πρόκειται περί «δικαστικού ακτιβισμού» αλλά, κατ' ακριβολογία, για την κοιμβική στο γερμανικό δίκαιο (ειδικώς το γερμανικό δημόσιο δίκαιο) έννοια της gerichtliche Kontrolldichte, ήτοι της εντάσεως ή πυκνότητας του εφαρμοζόμενου δικαστικού ελέγχου επί πράξεων κρατικών και διοικητικών οργάνων.

(74) Ο *Eleftheriadis P.* (2020), Germany's Failing Court, Verfassungsblog, (πρόσβαση 1 Ιουνίου 2020), <<https://verfassungsblog.de/germanys-failing-court/>> επισημαίνει ότι «...the CJEU normally limits its review to something closer to an English-style 'rationality' review, which looks at manifestly inappropriate objectives and measures».

(75) Ως χαρακτηριστικά δήλωσε ο εισηγητής της Weiss συνταγματικός δικαστής Καθηγητής P.M. Huber σε σχετική του συνέντευξη: «Das EU-Gericht solle seinen Beitrag dazu leisten, dass die Kompetenzordnung in Europa besser funktioniere. „Wir wollen also mehr EuGH, wir wollen, dass er seinen Job besser macht.“» (πηγή: *Borowski R.* (2020), Verfassungsrichter: EZB-URTEIL War Berechtig, 13 Μαΐου 2020, Judid.de, (πρόσβαση 20 Ιουνίου 2020), <<https://www.judid.de/verfassungsrichter-etz-urteil-war-berechtig/>>).

Grundsatzes der Volkssouveränität zu der durch Art. 79 Abs. 3 GG geschützten und nach Art. 23 Abs. 1 Satz 3 in Verbindung mit Art. 79 Abs. 3 GG auch integrationsfesten Verfassungsidentität des Grundgesetzes...». Η προβληματικότητα αυτής της τοποθέτησης σχετίζεται (και) με την κανονιστική υποτίμηση της επίσης δημοκρατικά και «κυρίαρχα» εκπεφρασμένης τοποθέτησης του ίδιου του Γερμανού συντακτικού νομοθέτη *υπέρ* της ευρωπαϊκής ενοποιητικής διαδικασίας στο άρθρο 23 ΘΝ⁷⁶. Αλλά και το διατακτικό της απόφασης, ως ήδη επισημάναμε, φαντάζει έτσι «δυσανάλογα» μετέωρο: παραβιάσεις της συνταγματικής ταυτότητας του Θεμελιώδους Νόμου *καλούνται* (αλλά και, ως λογικώς από τον συλλογισμό των δικαστών της Καρλσρούης συνάγεται, *δύνανται*) να αρθούν εντός τριμήνου (sic) δια της παροχής «επεξηγήσεων» και της συμπλήρωσης της αιτιολογίας πράξεων εκ μέρους ενός ενωσιακού οργάνου, ήτοι των «*ultra vires*» αποφάσεων της ΕΚΤ; Επ' αυτού δύο επισημάνσεις. Επισημάνση πρώτη: Η συστοίχιση μιας τόσο *μείζονος* (φερόμενης) παθογένειας («*ultra vires*» - παραβίαση της συνταγματικής ταυτότητας του ΘΝ) με μια, θεωρητικώς έστω, τόσο *ευχερή* οδό ίασης κατ' ουσίαν «προσκαλεί» σε κάτι που θα αποκαλούσαμε «*ευτελισμό δια της εφαρμογής*» της απόφασης Weiss. Τούτο ενδεχομένως δεν «ενοχλεί» αντικειμενικώς ημάς τους τρίτους, διερωτάται κανείς εντούτοις μήπως θα όφειλε να «ενοχλεί» τους συντάκτες της εν λόγω απόφασης. Επισημάνση δεύτερη: Έχω και σε άλλα μου κείμενα⁷⁷ σημειώσει ότι η επίκληση μιας ασαφούς εννοιολογικής και κανονιστικής οριοθέτησης «εθνικής συνταγματικής ταυτότητας» ως ορίου της ευρωπαϊκής ενοποιητικής διαδικασίας μπορεί να αποβεί, ειδικώς σήμερα, όλως επικίνδυνη και αποδομητική για το ενωσιακό εγχείρημα. Τούτο, εκτός όλων των άλλων, εν

(76) Για μια εκτενή ανάλυση του κανονιστικού περιεχομένου της διάταξης του άρθρου 23 ΘΝ, αποκαλούμενου και „Europa-Artikel“ βλ. *Fischer W.* (1993), Die Europäische Union Im Grundgesetz: Der Neue Artikel 23, σε: Zeitschrift Für Parlamentsfragen (Vol. 24, Issue 1, Nomos Verlag), σ. 32 - 49.

(77) *Μεταξάς Α.* (2012) «Ο “επαπειλούμενος” δικανικός και κοινοβουλευτικός λόγος - Σκέψεις για την ανάγκη συγκρότησης μιας ευρωπαϊκής “συνταγματικής ταυτότητας”», σε: Το Σύνταγμα, Τεύχος 1/2012, σ. 293 - 314. Βλ. επίσης *Tomuschat Ch.* (2010), Lisbon-Terminal of the European Integration Process? The Judgment of the German Constitutional Court of 30 June 2009, σε: Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht (Vol. 70, Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law), σ. 271 επ., και *Pernice I.* (2011), Der Schutz nationaler Identitäten in der Europäischen Union, σε: Archiv des öffentlichen Rechts (Volume 136, Issue 2, Mohr Siebeck, Tübingen), σ. 185 - 221.

όψει του ότι μπορεί να τύχει επίκλησης από αυταρχικούς δημαγωγούς ηγέτες στην καρδιά της Ένωσης, αλλά και –τούτο είναι σήμερα πλέον σημαντικό και ενίοτε παροράται– ως και από «διορισμένους», εκλεκτούς των εν λόγω δημαγωγών, εθνικούς συνταγματικούς δικαστές⁷⁸. Έχει δε κανείς την αίσθηση ότι ο εν λόγω υπαρκτότατος ζωτικός κίνδυνος συνολικά για την Ένωση επιχειρείται να αμβλυνθεί δια ενός ευτελισμού (Bagatellisierung) που δήθεν προκαλείται δια της επανάληψής του, εν είδει κάποιου μιθριδατισμού που οφείλει να μας καταλάβει οδηγώντας στην αποφυγή τέτοιων συσχετίσεων με την απόφαση Weiss. Σε αντίθεση, εντούτοις, με τις μάλλον προδίδουσες αμηχανία επίσημες σχετικές δηλώσεις στον Τύπο (!)⁷⁹ του A. Voßkuhle⁸⁰, οι εν λόγω συσχετίσεις προκύπτουν εξ

(78) Ο E. Βενιζέλος [Venizelos E. (2020), *Passive and Unequal: The Karlsruhe Vision for the Eurozone*, ό.π.] αναδεικνύει εδώ την πρόσθετη διάσταση ότι η «συνταγματική ταυτότητα» ως επιχειρηματολογικό σχήμα χρησιμοποιούμενο από εθνικό συνταγματικό δικαστήριο στα ενωσιακά συμφραζόμενα οφείλει να ανάγεται σε μια ειδική θεσμική συνταγματική πτυχή και ιδιαιτερότητα του συγκεκριμένου κράτους μέλους και όχι σε κοινούς τόπους της συνταγματικών τάξεων όλων των κρατών μελών. Βλ. και Προτάσεις του (τότε) Γενικού Εισαγγελέα P. Maduro στην υπόθεση του ΔΕΕ [2006], Case C-53/04 (EU:C:2005:569), Cristiano Marrosu and Gianluca Sardino v Azienda Ospedaliera Ospedale San Martino di Genova e Cliniche Universitarie Convenzionate, απόφαση 7ης Σεπτεμβρίου 2006, σκ. 40, όπου αναδεικνύεται το στοιχείο μιας συγκροτούσας την εθνική συνταγματική ταυτότητα «εθνικής ιδιομορφίας»: «...πρέπει να αναγνωρισθεί στις εθνικές αρχές, και ειδικότερα στα συνταγματικά δικαστήρια, η ευθύνη να καθορίζουν τον χαρακτήρα των εθνικών ιδιομορφιών που μπορεί να δικαιολογήσουν μια τέτοια διαφορετική μεταχείριση. Πράγματι, τα συνταγματικά δικαστήρια βρίσκονται σε καλύτερη θέση για να καθορίζουν τη συνταγματική ταυτότητα των κρατών μελών την οποία η Ένωση έταξε ως σκοπό να σέβεται. Πάντως, το δικαστήριο έχει καθήκον να εξακριβώνει ότι η εκτίμηση αυτή είναι σύμφωνη προς τα θεμελιώδη δικαιώματα και τους στόχους την τήρηση των οποίων διασφαλίζει στο κοινοτικό πλαίσιο».

(79) Είναι, θεωρώ, θεσμικώς οριακή η επιλογή της παραχώρησης συνευθέσεων στον Τύπο μελών δικαστικού σχηματισμού που εξέδωσε μια οποιαδήποτε, πόσο μάλλον μια τόσο θεμελιακή και σημαντική, δικαστική απόφαση προς «περράσπιση» της δικαιοδοτικής κρίσης στην οποία προέβησαν. Τούτο καθίσταται ακόμη πιο προβληματικό όταν συνοδεύεται από προειδοποιήσεις και νοθεσίες προς το ΔΕΕ αλλά και τον εθνικό νομοθέτη για τις περαιτέρω κινήσεις, στις οποίες οι αποδέκτες των νοθεσιών θα προβούν σε σχέση με την εν λόγω δικαιοδοτική κρίση και τις συνέπειές της.

(80) Ενδεχομένως σε αντίστιξη με τον εισηγητή της Weiss συνταγματικό δικαστή Καθηγητή P.M. Huber, οι προσδοκίες μιας αυξημένης πολιτικής ενσυναίσθησης εκ μέρους του Καθηγητή A. Voßkuhle, κατά τη στιγμή δημοσίευσης της απόφασης Weiss, Προέδρου του ΟΣΔΓ, ήταν πιο αυξημένες. Τα λεγόμενά του στη σχετική του συνέντευξη στην εφημερίδα «Die Zeit» δεν επιβεβαιώνουν δυστυχώς αυτή την εκτίμηση: «Die Polen tun, was sie tun, unabhängig davon, was wir tun», sagt Voßkuhle. Das deutsche Verfassungsgericht dürfe sich nicht daran orientieren, «wie polnische oder sonstige Politiker möglicherweise auf eine Entscheidung reagieren könnten». (πηγή: «Recht und Gesetz verpflichtet - Voßkuhle verteidigt Karls-

ruher EZB-Urteil», 13 Μαΐου 2020, *n-tv.de*, <<https://www.n-tv.de/politik/Vosskuhle-verteidigt-Karlsruher-EZB-Urteil-article21778548.html>>).

αντικειμένου, ως ήδη επισημάναμε: η εκκοσμίκευση του ultra vires από την ενεργοποίησή του από το ΟΣΔΓ παράγει τις αυτονομημένες νομιμοποιητικές της συνέπειες στον κοινό ευρωπαϊκό συνταγματικό και πολιτικό χώρο χωρίς αυτή να υπόκειται στην περαιτέρω εγκριτική νοηματοδότηση εκ μέρους των δικαστών του ΟΣΔΓ. Όπως και να έχει το ζήτημα, σταθμίσεις πολιτικής ενσυναίσθησης φαίνεται ότι μάλλον δεν συνιστούσαν τη μείζονα προτεραιότητα της πλειοψηφούσας ομάδας δικαστών του β' Senat, ως ρητά πλέον και οι ίδιοι δημοσίως παραδέχονται. Η χρονική σύμπτωση με την οριακή έκτακτη κρίση της πανδημίας ήταν, κατ'αυτούς, μια απλώς «ατυχής περίπτωση» («kein günstiger Zeitpunkt»). Εν όψει του ότι, όμως, τα τελευταία αρκετά έτη «κατάλληλες περιστάσεις» δεν υπήρξαν, η ενεργοποίηση του ultra vires δεν εδύνατο (sic) να αναβληθεί⁸¹.

IV. Επιλογικές επισημάνσεις: Μετά τη Weiss, τι;

Τη στιγμή που γράφονται αυτές οι σκέψεις, η Επιτροπή δεν έχει δημοσιοποιήσει τις θέσεις της σε σχέση με την προοπτική πιθανής εκκίνησης της διαδικασίας προσφυγής επί παραβάσει κατά της Γερμανίας σύμφωνα με το άρθρο 258 ΣΛΕΕ σε σχέση με την απόφαση Weiss. Δεν κατατάσσομαι στους θιασώτες της άποψης ότι η εν λόγω διαδικασία που προβλέπει το πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο ενδείκνυται για την αποτελεσματική στηλίτευση «κάθε» παράβασης του ενωσιακού δικαίου. Στη συγκεκριμένη, εντούτοις, περίπτωση, για λόγους κυρίως μείζονος συμβολισμού αλλά και αποφυγής τυχόν ψόγου για μια επιλεκτική εκ μέρους της Επιτροπής χρήσης της συγκεκριμένης διαδικασίας, η υιοθέτησή της, παρά τις δημόσιες προειδοποιήσεις του εισηγητού στην υπόθεση Weiss συνταγματικού δικαστή P. M. Huber⁸², δεν

ruher EZB-Urteil“, 13 Μαΐου 2020, *n-tv.de*, <<https://www.n-tv.de/politik/Vosskuhle-verteidigt-Karlsruher-EZB-Urteil-article21778548.html>>).

(81) Το απόσπασμα των επισήμων δηλώσεων του P. Huber στον Τύπο είναι μάλλον χαρακτηριστικό: «Dass das Urteil nun in die Coronakrise fällt, in der die EZB ein neues Ankaufprogramm aufgelegt hat, ist nach Hubers Worten «kein günstiger Zeitpunkt». Allerdings sei in seinen zehn Jahren am Gericht kein Zeitpunkt günstig gewesen. „Wir können ja nicht warten, bis wieder eine Schönwetterperiode kommt.“ [Πηγή: *Borowski R.* (2020), «Verfassungsrichter: EZB-URTEIL war berechtigt», 13 Μαΐου 2020, *Judid.de*, (πρόσβαση 20 Ιουνίου 2020), <<https://www.judid.de/verfassungsrichter-etz-urteil-war-berechtigt/>>].

(82) «Ein solches Verfahren gegen Deutschland würde aus Sicht von Verfassungsrichter *Peter Huber* allerdings den Konflikt verschärfen. Dies brächte «eine erhebliche Eskalation, die Deutschland und andere Mitgliedstaaten in einen schwer auflösbaren Verfassungskonflikt stürzen könnte»,

πρέπει να αποκλεισθεί από την Επιτροπή, κατά κύριο λόγο σε σχέση με το σκέλος της απόφασης του ΟΣΔΓ που αφορά την απόρριψη της δεσμευτικότητας της προηγηθείσας απόφασης του ΔΕΕ, η οποία εξεδόθη στο πλαίσιο της προδικαστικής παραπομπής. Τούτο διότι αυτή η απόφαση έχει δυνητικά μείζονες αποδομητικές επιπτώσεις στο συνολικό ενωσιακό δικονομικό σύστημα, συνεπώς και την ίδια την Ένωση εν γένει, γεγονός που δεν μπορεί να μείνει νομικώς απάντητο. Μάλλον ενδεικτικό προθέσεων είναι και το στοιχείο της εκούσιας παράλειψης του ΟΣΔΓ να προβεί στην υποβολή εκ νέου προδικαστικού ερωτήματος. Η μη εξασκηθείσα δυνατότητα που είχε το ΟΣΔΓ να υποβάλει εκ νέου προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ, όπως έπραξε στην υπόθεση Taricco το Ιταλικό Συνταγματικό Δικαστήριο, δεν παραπέμπει μόνο σε μια έλλειψη συμβολικής και δικαιοδοτικής ενσυναίσθησης, αλλά έχει και μια δυσμενέστατη πρακτική διάσταση. Κάθε απόφαση του ΔΕΕ επί προδικαστικής παραπομπής δεν υπόκειται στη δυνατότητα ασκήσεως ενδίκων μέσων, εκδίδεται τρόπον τινά σε πρώτο και τελευταίο βαθμό⁸³. Ως δεικνύει το παράδειγμα της Taricco, η δυνατότητα επαναξιολόγησης εκ μέρους του ίδιου του ΔΕΕ των τιθέμενων νομικών ζητημάτων στο πλαίσιο μιας δεύτερης δικαιοδοτικής αξιολόγησης εμπλουτισμένης με τα κριτικά επιχειρήματα που διατυπώνει επί της πρώτης δικαιοδοτικής κρίσης το παραπέμπον εθνικό Δικαστήριο μπορεί να αποβαίνει άκρως δημιουργική ενισχύοντας τον καλοπροαίρετο δικαστικό διάλογο μεταξύ εθνικού και ενωσια-

κού δικαστή⁸⁴. Κυρίως, όμως, περιορίζει τον κίνδυνο διαβρωτικών προσεγγίσεων ως η υιοθετηθείσα από το ΟΣΔΓ στην απόφαση Weiss.

Οι προηγηθείσες κριτικές αποτιμήσεις της απόφασης Weiss, οι οποίες διατυπώνονται στο παρόν κείμενο, δεν κατατείνουν στον εξωραϊσμό των δεδομένων στην ενωσιακή θεσμική πραγματικότητα. Αυτή όντως πόρρω απέχει από το να συνιστά σε πλείστες της παραμέτρους ένα «ειδυλλιακό» τοπίο⁸⁵. Εν όψει τούτου, ένα κομβικό συμπέρασμα που οφείλει, θεωρώ, να συναχθεί είναι ότι τα όρια της υφιστάμενης εκδοχής των Συνθηκών της ΕΕ έχουν εξαντληθεί. Ερμηνευτικές διαστολές και υπερβάσεις του γράμματος του κείμενου πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου για την κανονιστική θεμελίωση ζωτικών για το παρόν και το μέλλον της Ένωσης αποφάσεων, τις οποίες η αγκύλωση, ανικανότητα και ατολμία των πολιτικών ελίτ θέλει βολικά να μεταβιβάσει στις πλάτες του Δικαστηρίου της Ένωσης όχι μόνο δεν μπορούν πλέον να μακροημερεύσουν, αλλά δίδουν και αφορμές «αξιοποίησης» σε δικαστικούς και πολιτικούς καλοθελητές. Η «περισσότερη Ευρώπη» στην κατεύθυνση της πολιτικής ενοποίησης πρέπει να συγκροτηθεί με συγκεκριμένες κινήσεις θεσμικής δημοκρατικής συμπερίληψης των ενωσιακών πολιτών στα πολιτικά δρώμενα αλλά και τη λήψη πρωτοβουλιών που θα συνιστούν αλλαγή παραδείγματος, ποιοτικό άλμα από το business as usual και την τρέχουσα συμβατική διαχείριση των αδιεξόδων. Ως έγγραφα και αλλού, τα φέματα πλέον τελείωσαν, ίσως λίγο πριν τελειώσει και η ίδια η Ένωση⁸⁶.

sagte Huber der «Frankfurter Allgemeinen Zeitung». Der schrankenlose Vorrang des Unionsrechts sei mit der Ewigkeitsgarantie des Grundgesetzes und vielen anderen Verfassungen nicht vereinbar. «Auf lange Sicht würde das die Europäische Union schwächen oder gefährden», warnte er.» [πηγή: “Recht und Gesetz verpflichtet - Vobkühle verteidigt Karlsruher EZB-Urteil”, 13 Μαΐου 2020, n-tv.de, (πρόσβαση 20 Ιουνίου 2020), <<https://www.n-tv.de/politik/Vosskuhle-verteidigt-Karlsruher-EZB-Urteil-article21778548.html>>].

(83) Weiler J.H.H./Sarmiento D. (2020), The EU Judiciary After Weiss - Proposing A New Mixed Chamber of the Court of Justice, 1 Ιουνίου 2020, EU Law Live, (πρόσβαση 10 Ιουνίου 2020), <<https://eulawlive.com/oped-the-eu-judiciary-after-weiss-proposing-a-new-mixed-chamber-of-the-court-of-justice-by-daniel-sarmiento-and-j-h-h-weiler/>>.

(84) Hatje A. (2020), Gemeinsam aus der Ultra-vires-Falle: Plädoyer für einen „Gemeinsamen Rat der obersten Gerichtshöfe der Europäischen Union, 4 Ιουνίου 2020, Verfassungsblog, (πρόσβαση 16 Ιουνίου 2020), <<https://verfassungsblog.de/gemeinsam-aus-der-ultra-vires-falle/>>.

(85) Βλ. Γιαννακόπουλο Κ. (2020), Οι μεταλλάξεις του απορρυθμισμένου ευρωπαϊκού συνταγματισμού - Σκέψεις με αφορμή την απόφαση PSPP του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Γερμανίας της 5ης Μαΐου 2020, Constitutionalism.gr, (πρόσβαση 22 Ιουνίου 2020), <<https://www.constitutionalism.gr/2020-05-29-yannakopoulos-aporruthmismenos-syntagmatismos/>>.

(86) Μεταξάς Α. (2020), Η σημασία της απόφασης Weiss του ΟΣΔΓ, 12 Μαΐου 2020, Το Βήμα της Κυριακής, <<https://www.tovima.gr/2020/05/12/opinions/i-simasia-tis-apofasis-tou-germanikou-syntagmatikou-dikastiriou/>>.

